

ARTUR GOSZCZYŃSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Instytut Historii, Wydział Nauk Humanistycznych

ORCID: 0000-0002-6643-5416

Instrukcja sejmiku województwa kijowskiego na sejm 1646 r.

Słowa kluczowe: Władysław IV, sejmik żytomierski, sejm 1646 r., stosunki polsko-tureckie w XVII w., Rzeczpospolita I poł. XVII w., parlamentaryzm, szlachta kijowska

Keywords: Ladislaus IV Vasa, Żytomierz dietine, diet of 1646, polish-turkish relations in 17th century, Polish-Lithuanian Commonwealth in 1st half of 17th century, parliamentarism, Kiev nobility

Sejm z 1646 r. należał do najburzliwszych zgromadzeń parlamentarnych w czasie panowania Władysława IV Wazy. W trakcie obrad szlachta w zdecydowany sposób sprzeciwiła się wojennym planom króla, co wymusiło na nim zmianę polityki¹. Podjęte wówczas decyzje udaremniły jego równie ambitne, co fantasmagoryczne plany wojny z Chanatem Krymskim i Portą Otomańską. Obradom tym w literaturze przedmiotu poświęcono już nieco miejsca, żaden z historyków nie podjął się jednak napisania ich monografii². Praca uwzględniająca dotychczasowe badania oraz niewykorzystane źródła rękopiśmienne z polskich i zagranicznych archiwów miałyby szansę stać się wartościową syntezą wiedzy na temat kampanii przedsejmowej, stosunku poszczególnych sejmików do królewskich postulatów oraz samego przebiegu sejmu 1646 r.

Okres „złotego pokoju” za panowania Władysława IV paradoksalnie przyczynił się do osłabienia pozycji króla w systemie politycznym państwa polsko-litewskiego. Niewątpliwie miały na to wpływ działania samego monarchy, który usiłował wdrożyć w życie kontrowersyjne, jak na realia Rzeczypospolitej, projekty. W 1635 r. skłoniono władcę do poczynienia ustępstw na rzecz Szwecji³, niechętnie przyjęto zamysł obłożenia Gdańska cłem morskim⁴ oraz szeroko skrytykowano, a następnie odrzucono plan powołania Kawalerii Orderu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii

¹ Jak ocenia Władysław Tomkiewicz, sejm ten „stał się niemal sądem inkwizycyjnym nad królem” (TOMKIEWICZ 1939, s. 59).

² Szersze ustępy bądź liczne wzmianki na temat obrad z 1646 r. można odnaleźć m.in. w następujących pracach: SZAJNOCHA 1865, s. 259–324; CZERMAK 1895, s. 222–241; KUBAŁA 1924, s. 214–236; KERSTEN 1988, s. 108–119; OPALIŃSKI 1995; OPALIŃSKI 2001.

³ CZAPLIŃSKI 1972, s. 191–199.

⁴ TOMKIEWICZ 1939, s. 46–48.

Panny, godzący *de facto* w ideę równości społeczeństwa szlacheckiego⁵. Herbowi nabierali w stosunku do panującego coraz większych podejrzeń, co w konsekwencji doprowadziło do narzucenia przez izbę poselską obowiązku odczytywania na sejmie sprawozdań z rad senatu⁶. Napięcie eskalujące między stanami nie pozostało bez wpływu na narastanie kontrowersji wokół kolejnych zgromadzeń⁷. Przykładowo krakowscy posłowie zarzucili królowi, że sejm z 1643 r. został zwołany bez przyczyny⁸.

Podupadający na zdrowiu monarcha zdawał się jednak nie przejmować opozycją i usiłował wdrożyć w życie projekt likwidacji Chanatu Krymskiego w sojuszu z państwem moskiewskim. Z planem tym ujawnił się w propozycji sejmowej z 1645 r., w której zawarł postulaty dotyczące zapobiegania zagrożeniu ze strony pogan⁹. Atak na Tatarów niewątpliwie wywołałby zdecydowaną reakcję sułtana, co uwikłałoby Rzeczpospolitą w wojnę z niekwestionowaną potęgą militarną, jaką była Porta Otomańska. Sprzymierzeńcem Władysława IV w tych planach był cieszący się sławą wybitnego wodza hetman wielki koronny Stanisław Koniecpolski. Jego śmierć w marcu 1646 r. mocno skomplikowała sytuację króla, który musiał szukać poparcia u innych możnych. Mimo to pewny swego i uparcie dążący do celu monarcha od czerwca 1646 r. zaciągał wojska, sądząc że uda mu się wywołać konflikt bez zgody szlachty¹⁰. Rzeczywistość okazała się jednak brutalna i większość potencjalnych stronników króla w senacie otwarcie sprzeciwiła się jego wojennym projektom¹¹. Ponadto papież i doża wenecki, zagrzewający go do militarnego dzieła, wstrzymywali się z wypłatą obiecanych subsydiów. W tej sytuacji władca zmuszony był odwołać się do sejmu, o złożenie którego apelowali zresztą senatorowie¹².

Dnia 25 lipca 1646 w Krakowie Władysław IV wydał uniwersał, którym zwoływał sejm walny na 25 października do Warszawy oraz ustalał datę sejmików przedsejmowych na 13 września¹³. Poprzedzający obrady dyskurs publiczny zdominowała

⁵ TOMASZEK 1987, s. 107–124.

⁶ CZAPLIŃSKI 1981, s. 19–26; GOSZCZYŃSKI 2020, s. 204.

⁷ HOŁDYS 1993, s. 211.

⁸ HOŁDYS 1993, s. 209.

⁹ *Korespondencja* 2005, s. 704–705; LNNBU, F. 4, op. 1, nr 274, k. 1–6v, Propozycja sejmu 1645 pana Jerzego Ossolińskiego kanclerza wielkiego koronnego; RA, EP IX, vol. 122, Władysław IV do Mikołaja Korffa z Warszawy 22 czerwca 1646; CZAPLIŃSKI 1972, s. 360–361. Według Wiktora Czermaka szlachta zignorowała wówczas problem obrony granic z powodu niezadowolenia z decyzji o odstąpieniu Trubeczczyzny państwu moskiewskiemu (CZERMAK 1895, s. 42).

¹⁰ KERSTEN 1988, s. 103.

¹¹ CZERMAK 1895, s. 175–176, 179–180; AGAD, AR, nr 10268, s. 6, Stanisław Naruszewicz do Janusza Radziwiła z Częstochowy 5 lipca 1646: „Senat sam wszytek na tym żeby od zawziętego sine consensu Reipub[licae] na tę wojnę Króla JMci odwieść przedsięwzięcia, aleć i to nie mniejszy będzie hamulec, gdy nervus skąd się go spodziewam omylił, i ni skąd pieniędzy nie widać”.

¹² BCzart, rkps 140, s. 121, Punkta ichm. panów senatorów do konsultacyi jutrzejszej od JKMcI podane przez pana kanclerza Jerzego z Ossolina rozsełane w Krakowie na koronacyi Królowej jejmci Ludowiki; ibidem, s. 131, Władysław IV do Tarnowskiego, [Kraków] 25 lipca 1646.

¹³ KONOPCZYŃSKI 1948, s. 24.

elektryzująca społeczeństwo szlacheckie informacja o projekcie wojny tureckiej. Torpedujący go, opozycyjnie nastawieni magnaci przekonywali herbowych do sprzeciwienia się królewskim planom poprzez czynienie manifestacji¹⁴, publikację różnego rodzaju pism dowodzących, że konflikt z sułtanem nie leży w interesie państwa polsko-litewskiego czy uderzających w monarchę paszkwili¹⁵. Władca starał się zneutralizować krytykę najbardziej wpływowych możliwych nadaniami¹⁶. Dwór i ludzie z nim związani, powołując się na rację stanu¹⁷ agitowali zaś za wojną ofensywną bądź przekonywali, że nadszedł dogodny do tego moment dziejowy, czyli panowanie walecznego i cieszącego się powodzeniem Władysława IV. Skrzętnie pomijano przy tym fakt, że schorowany i niedołężniejący monarcha nie przejawiał już dawnej energii i przytomności umysłu¹⁸. Starano się także schlebiać szlachcie, zachwalając instytucję pospolitego ruszenia poprzez podkreślanie jego wysokiej wartości bojowej¹⁹. Głównym narzędziem propagandy dworu były jednak instrukcje królewskie na sejmiki. Za ich pośrednictwem władca przedkładał szlachcie sprawy, które chciał poddać pod obrady sejmu oraz podkreślał swoje stanowisko w poszczególnych kwestiach.

Władysław IV w legacji z 1646 r. utyskiwał na rozerwanie poprzedniego sejmu i zapewnił o swojej gorliwości w działaniach na rzecz dobra pospolitego. Rozpoczął od powtórzenia postulatu z instrukcji wysłanej szlachcie przed obradami z 1645 r., dotyczącego niebezpieczeństwa ze strony Chanatu i Porty, podkreślając, że zagrożenie z ich strony wynika z braku zawarcia nowych paktów z chanem i sułtanem, których nie zrewidowano po wstrzymaniu wypłat upominków dla Tatarów w 1644 r.²⁰ Następnie władca zaakcentował potrzebę zaaprobowania rewizji granic z państwem moskiewskim, która w opinii dworu miała skłonić cara do zawarcia sojuszu z Rzeczpospolitą. Władysław IV dostrzegał także rosnące zagrożenie ze strony Szwecji, wobec czego zaapelował o opatrzenie zamków granicznych. Kontynuując sprawy

¹⁴ BN BOZ, rkps 1220, k. 318, Antoni Jan Tyszkiewicz do Kazimierza Lwa Sapiehy, b.m., [1646 r.].

¹⁵ NOWAK-DŁUŻEWSKI 1972, s. 70–77.

¹⁶ Król starał się zjednać sobie poparcie wojewody krakowskiego Stanisława Lubomirskiego konsensem na cesję starostwa krakowskiego na rzecz jego syna, Jerzego Sebastiana, oraz zgodą na przekazanie należącego do tegoż starostwa sądeckiego najmłodszemu potomkowi pana na Wiśniczu, Konstantemu Jackowi. Kanclerzowi wielkiemu litewskiemu Albrychtowi Stanisławowi Radziwiłłowi zaproponowano natomiast dzierżawę Kobrynia, o którą ów bezskutecznie starał się od dłuższego czasu (BN BOZ, rkps 1220, k. 258, Stanisław Naruszewicz do Kazimierza Lwa Sapiehy z Warszawy 15 maja 1646).

¹⁷ BOss, rkps 228, k. 192–193v, Wywód wojny przeciw Turkom 1646.

¹⁸ KACZOROWSKI 1993, s. 218–219.

¹⁹ BJ, rkps 108, s. 225, Asercyje niektóre z różnych miejsc, które zdadzą się radzić o wojnie i pokazywać jej possibilitatem w roku Pańskim 1646. O pospolitym ruszeniu i jego postrzeganiu w tym okresie vide GOSZCZYŃSKI 2015, s. 258–259.

²⁰ BK, rkps 1317, s. 807–808, Instrukcja urodzonemu panu z Raciborska Morstynowi, posłowi na sejmik opatowski województwa sędomińskiego na dzień 13 miesiąca września roku 1646 dana. O sprawie wstrzymania upominków dla Tatarów vide MAJEWSKI 1973, s. 270.

związane z bezpieczeństwem państwa, poprosił o uchwalenie podatków na zapłatę wojsku zaległego żołdu²¹. W kolejnym punkcie instrukcji król wyraził życzenie, aby posłowie oddelegowani na warszawskie obrady kierowali się w swoim postępowaniu dobrem ojczyzny²², nauczony bowiem doświadczeniem, obawiał się prywaty pojedynczych osób, gotowych w imię partykularnych interesów utrudniać pracę sejmu. W dalszej części legacji poruszone zostały sprawy rodziny królewskiej — monarcha zwrócił się o przyznanie adekwatnej oprawy swojej drugiej małżonce, Ludwice Marii Gonzadze, oraz o uchwalenie stosownego posagu dla swej siostry Anny Katarzyny Konstancji, która w 1642 r. wyszła za mąż za księcia neuburskiego Filipa Wilhelma Wittelsbacha. Dla zwiększenia dochodów stołowych król zwrócił się o zgodę na sfinalizowanie zamiany dziedzicznych dóbr wojewody krakowskiego Stanisława Lubomirskiego w podwielickej Sierczy na inny majątek. Wystąpił także w interesie spadkobiercy dynastii Gryfitów, księcia Ernesta Bogusława de Croy, prosząc o zaspokojenie jego pretensji finansowych z tytułu pożyczek zaciągniętych jeszcze przez Zygmunta II Augusta od książąt pomorskich²³. Ponadto zaapelował o uregulowanie sposobu wybierania hiberny przez wojsko kwarciane na Ukrainie, naprawę monety, udoskonalenie pracy Trybunału Koronnego, usprawnienie egzekucji wyroków sądowych wydanych na banitów i infamisów, reformę funkcjonowania sejmików elekcyjnych oraz poprawę działania sądu sejmowego poprzez rozpatrywanie remiss i innych spraw skarbowych po zakończeniu obrad w obecności specjalnie wyznaczonych deputatów²⁴.

Reasumując, Władysław IV starał się przedstawić szlachcie motywy stojące za jego gotowością do podjęcia antytatarskich działań przez pryzmat zagrożenia ze strony chana i sułtana oraz nakreślić concept prowadzenia potencjalnej wojny przeciwko nim w sojuszu z carem. Prócz tego ważnym punktem legacji były postulaty dotyczące oprawy monarszej małżonki oraz wypłaty posagu należnego siostrze panującego. Pozornie ich obecność nie powinna szczególnie dziwić, tego rodzaju kwestie oddziaływały bowiem na prestiż króla i jego rodu. Trzeba jednak zauważyć, że w przypadku zdecydowanego odrzucenia przez szlachtę planów wojennych, środki pozyskane na ten cel ze skarbu mogłyby zostać wykorzystane przez Władysława IV na armię. W instrukcji da się także dostrzec dążenie do uzyskania magnackiego poparcia dla polityki dworu, aczkolwiek sprawa komutacji Sierczy, którą można brać w tym kontekście pod uwagę, była odwlekana już od dekady²⁵. Pozostałe z zagadnień poddanych pod obrady sejmików wynikały z aktualnych okoliczności oraz potrzeb i zostały ujęte w legacji dość pobieżnie.

²¹ BK, rkps 1317, s. 807–808, Instrukcja urodzonemu panu z Raciborska Morstynowi, posłowi na sejmik opatowski województwa sędomierskiego...

²² BK, rkps 1317, s. 809.

²³ BK, rkps 1317, s. 809–810.

²⁴ BK, rkps 1317, s. 809–810.

²⁵ GOSZCZYŃSKI 2018, s. 307.

Każdą instrukcję sejmikową należy rozpatrywać z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań danej ziemi czy województwa i brać pod uwagę stosunek miejscowej szlachty do monarchy i jego polityki. W kontekście sejmu z 1646 r. kluczową kwestią były wojenne plany władcy. W przypadku ich zaaprobowania ciężary finansowe spadłyby po równo na herbowych w całej Rzeczypospolitej. Tego samego nie można natomiast powiedzieć o zagrożeniu wrogim najazdem oraz wynikającymi z niego katastrofalnymi dla ludności cywilnej konsekwencjami w postaci grabieży i zniszczeń, na które narażone zostałyby przede wszystkim południowo-wschodnie województwa. Z tego względu szczególnie interesujący jest stosunek właśnie ich obywateli do militarnych zapałów monarchy. Naturalnie nie mniej ważne są również inne postulaty podniesione przez tamtejsze sejmiki, które obrazują aktualne problemy państwa obecne w przestrzeni publicznej oraz lokalne potrzeby. Instrukcja sejmiku przedsejmowego województwa kijowskiego, obradującego od 13 do 15 września 1646 w Żytomierzu, została oblatowana w tamtejszych księgach grodzkich, które są przechowywane w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy w Kijowie²⁶.

Sejmik szlachty kijowskiej obradował w zwykłym dla tego województwa miejscu, którym w tym okresie był żytomierski zamek²⁷. Marszałkiem obrano podczaszego kijowskiego Krzysztofa Tyszkiewicza, którego następnie wyznaczono także posłem na sejm obok podwojewódzkiego kijowskiego Aleksandra Lenkiewicza-Ipohorskiego i łowczego nowogrodzkiego Stefana Lwa. Według Karola Mazura skład reprezentacji poselskiej był przychylny wojewodzie kijowskiemu Januszowi Tyszkiewiczowi²⁸. Pierwszy z deputowanych był jego stryjecznym bratem i doświadczonym parlamentarzystą, który wcześniej czterokrotnie reprezentował kijowian na sejmie oraz pełnił inne funkcje pochodzące z wyboru. Aktywność ta świadczy o autorytecie i zaufaniu, jakim ten cieszył się wśród lokalnej szlachty. Jak twierdzi Henryk Litwin, przejawiał on dużą niezależność i nie ma dowodów na to, aby bliżej współpracował ze spokrewnionym z nim wojewodą²⁹. Według historyka klientem Janusza Tyszkiewicza był natomiast Aleksander Lenkiewicz, który

²⁶ CDIAU, F. 11, op. 1, spr. 11, k. 660–660v, Instrukcja sejmiku przedsejmowego województwa kijowskiego. Regest zawartości księgi grodzkiej żytomierskiej zawierającej dokumenty z 1646 r. został opublikowany w: *OPIS* 1884.

²⁷ Szlachta województwa kijowskiego początkowo odbywała swoje zgromadzenia w Kijowie, zaś od panowania Stefana Batorego ich miejscem stał się Żytomierz. W późniejszym okresie sejmiki zbierały się także w Owruczu. Wyjątek od tego stanowiły okresy wygnania bądź konfliktów wymuszających przeniesienie obrad na bezpieczniejszy teren, zazwyczaj do Włodzimierza (KRIEGSEISEN 1991, s. 32; STOLICKI 2017, s. 441–457). Żytomierz w połowie XVII w. był otoczony wałem obronnym, a znajdujący się w nim zamek posiadał trzy bramy i pięć baszt. Na jego obszernym dziedzińcu mieścił się dworzec starościński i inne budynki użytkowe (ZAŁĘSKI 1905, s. 1719).

²⁸ MAZUR 2006, s. 180.

²⁹ LITWIN 2009, s. 139–140.

mandat poselski uzyskał właśnie dzięki poparciu senatora³⁰. K. Mazur uważa, że związany z nim był także ekslisowczyk Stefan Lew³¹, aczkolwiek nie ma co do tego jednoznacznych świadectw³².

W kwestii upominków tatarskich kijowianie opowiedzieli się za wstrzymaniem ich wypłat oraz przeznaczeniem zaoszczędzonych w ten sposób środków na obronę granic. Zlecieli jednak swoim reprezentantom porozumieć się w tej sprawie z posłami tzw. górnych województw, czyli zajmujących czołowe miejsca w hierarchii ziemskiej³³. Nie zgodzili się przy tym na wszczęcie wojny ofensywnej, domagając się postępowania zgodnego z obowiązującymi paktami regulującymi stosunki z Portą Otomańską. W odniesieniu do głośnych projektów wojny tureckiej sejmik żytomierski poinstruował swoich delegatów, aby upomnieli się o odczytanie na sejmie sprawozdań z rad senatu oraz wnioskowali o wyciągnięcie konsekwencji wobec tych, którzy by „*malo consilio* mieszać mieli”. Oczekiwano również wyznaczenia posła do rozmów z sułtanem w celu unormowania wzajemnych relacji³⁴. Podobne stanowisko wobec militarnych zapędów monarchy prezentowała większość sejmików³⁵. Przeprowadzenie debaty w tej sprawie dopuściło zaledwie kilka mazowieckich zgromadzeń³⁶ oraz niektóre sejmiiki litewskie³⁷. Warto zauważyć, że zawarte w instrukcji kijowskiej żądanie przedstawienia posłom protokołów z rad senatu w celu ujawnienia inspiratorów wojennych projektów należało do postulatów wysuwanych przez szlachtę nastawioną do dworu opozycyjnie. Stanowczo domagał się tego sejmik lubelski³⁸, a także średzki, szadkowski, wiszeński i czernihowski³⁹. Wnioskując *per analogiam*, fakt ten może sugerować antykrólewski

³⁰ LITWIN 2009, s. 142–143.

³¹ MAZUR 2006, s. 180.

³² LITWIN 2009, s. 143–144. Według Petro Kułakowskiego Stefan Lew był związany z osobą kanclerza wielkiego koronnego Tomasza Zamoyskiego. Niewykluczone, że po jego śmierci przystał do klientów Janusza Tyszkiewicza, który był politycznym spadkobiercą pana na Zamościu (KUŁAKOWSKYJ 2000, s. 61; LITWIN 2003, s. 63).

³³ Jak dowodzą badania Karola Mazura, w pierwszej połowie XVII w. tego rodzaju rozwiązania były często praktykowane przez sejmiiki Wołynia i Ukrainy (MAZUR 2006, s. 273–276).

³⁴ Wszelkie wzmianki w artykule na temat stanowiska sejmiku kijowskiego odnoszą się do instrukcji sejmikowej, której edycja została zamieszczona w aneksie.

³⁵ KRÓL 2018, s. 200; WOLSKI 2018, s. 56–59.

³⁶ WOLSKI 2018, s. 60–64.

³⁷ WISNER 1978, s. 257–268.

³⁸ „aby primus author et motor motus istius et consiliorum mógł być wynaleziony, który gdy się ukaże lub indigena, lub extraneus, serio ichm. panowie posłowie nasi mają urgere, aby tak ten motor, jako i insi, którzy sub consilio, assensu, conniventiae, subsidio i jakimkolwiek sposobem in convulsione legum patriam przeciwko prawom i paktom przez JKMć poprzysiężonym przymierzali się, summaria procesu byli sądzeni irremissibiliter według praw eo nomine postanowionych karać” (ASWL 2021, s. 159, Instrukcja posłom na sejm z sejmiku lubelskiego 13 września 1646).

³⁹ WOLSKI 2018, s. 56–64; KUŁAKOWSKYJ 2001, s. 119–120. Warto nadmienić, że zwyczajowo lojalna wobec monarchy szlachta warszawska odpowiedzialnością za nielegalny zaciąg wojsk obarczyła senatorów (PIEŃKOWSKI 2016, s. 22).

charakter obrad w Żytomierzu, należy jednak zauważyć, że kijowianie poparli jednocześnie wstrzymanie wypłat, noszących znamiona haraczu, upominków tatarskich, co z kolei świadczyło o udzieleniu częściowego poparcia działaniom władcy. Posłów zobowiązano w tym zakresie do skonsultowania ostatecznego stanowiska z górnymi województwami, które nie wyraziłyby na ten temat opinii w instrukcjach bądź opowiedziały się za przekazaniem ordyńcom zaległych podarków⁴⁰.

Odnosnie do relacji z państwem moskiewskim szlachta kijowska poleciła swym posłom wnioskować o wyznaczenie komisarzy do ostatecznego uregulowania linii granicznej oraz uchwalenie rekompensaty dla osób pokrzywdzonych jej zmianą. Sejmiki koronne, które zabrały głos w tej kwestii, w większości przypadków prezentowały podobny pogląd⁴¹. Przeciwna rewizji była szlachta lubelska, według której wcześniejsze postanowienia w tej sprawie zapadły bez zgody stanów „i z wielką zgubą i szkodą wielu obywatelów szlachciców braci naszej”⁴². Dużo bardziej stanowczo wypowiedzieli się na ten temat Litwini, którzy solidarnie wystąpili przeciwko decyzji o odstąpieniu Trubecczyny, jako podjętej „absque consensu Reipublicae”. Szlachta smoleńska i nowogrodzka głośno podnosiła, że wyniki prac komisji granicznej są szkodliwe dla Wielkiego Księstwa Litewskiego, którego powierzchnia została w ten sposób uszczuplona⁴³. Sejmik wileński zaś podkreślił, że nie można ufać Moskwanom, jako narodowi „śliskiej wiary”, zwrócił uwagę na działania poddanych cara naruszające spokój na granicach oraz przypomniał krzywdy doznane od nich na przestrzeni dziejów⁴⁴.

⁴⁰ BUWr, akc. 1949/440, k. 186, Artykuły sejmiku średzkiego die 13 septembris na sejm walny koronny die 25 octobri w Warszawie przypadający 1646. Wśród sejmików litewskich, które zabrały głos w tej sprawie, istniały rozbieżności. Szlachta grodzieńska pozostawiła decyzję sejmikom koronnym, sugerując, że problem zabezpieczenia południowo-wschodnich województw przed Tatarami nie leży w gestii Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zgoła inny pogląd prezentował natomiast sejmik brzeski, który wyraźnie opowiedział się za wstrzymaniem wypłat upominków ordyńcom: „dla te[go] iż nam nie dotrzymują fidem i częste acceptis etiam muneribus w Ojczyźnie naszej czynią inkursyje i dewastacyje” (BPAU-PAN, rkps 365, k. 148v–149, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, szlachty, rycerstwa obywatelów powiatu grodzieńskiego na sejmik do Grodna pro die 13 septembris 1646; ibidem, k. 127, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich i rycerstwa wszytkiego [województwa brzeskiego] na sejm roku 1646).

⁴¹ BUWr, akc. 1949/440, k. 186v, Artykuły sejmiku średzkiego...; AJZR 1861, s. 317, Инструкция дворян Волинских послам, отправленным на Варшавский сейм, бывший в 1646 году; AGZ, XX, s. 492–493, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego posłom na sejm. W Wisni, 13 września 1646; ASWK, II, s. 311–312, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego w Proszowicach 13 września 1646; ASWB 2020, s. 524, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa bełskiego w Bełzie, 13 września 1646.

⁴² ASWL 2021, s. 161, Instrukcja posłom na sejm z sejmiku lubelskiego 1646 r.

⁴³ BCzart, rkps 126, s. 10, Punkta instrukcyi województwa smoleńskiego [1646 r.]; BCzart, rkps 140, s. 429–430, Punkta instrukcyi nowogrodzkiej [1646 r.].

⁴⁴ BPAU-PAN, rkps 365, k. 140v, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, szlachty, rycerstwa, obywatelów województwa wileńskiego na sejmik do Wilna pro

Szlachta obradująca w Żytomierzu dostrzegła niebezpieczeństwo wynikające z zaniechania wypłaty żołdu wojsku kwarcianemu. Posłowie mieli wysłuchać sprawozdania finansowego podskarbiego, a następnie podjąć decyzję odnośnie spłaty należności. Reprezentanci sejmiku kijowskiego otrzymali zgodę, aby w razie potrzeby sprawę podatków przeznaczonych na ten cel wziąć „do braci”. Ponadto mieli oni sprzeciwiać się wszelkim propozycjom doraźnego rozwiązania kwestii utrzymywania oddziałów kwarcianych, przewidywano bowiem, że zgoda na wybieranie kontrybucji bądź wydłużenie „borgowej służby” siłą rzeczy odbije się na majątkach szlachty kijowskiej. Pozostałe sejmiki koronne również widziały potrzebę uregulowania zobowiązań finansowych wobec wojska i zaleciły swoim reprezentantom zabiegać o spłatę długu⁴⁵. Niektóre z nich podkreśliły przy tym zasługi hetmana polnego koronnego Mikołaja Potockiego, który „powagą swoją zatrzymywa” nieopłacanych żołnierzy⁴⁶. Litwini raczej stronili od zabierania głosu w tej sprawie, pomijając w instrukcjach problem zaległych wypłat lub zaznaczając, że leży on w gestii sejmików koronnych⁴⁷.

W sprawie relacji ze Szwecją posłowie kijowscy mieli domagać się wyznaczenia komisarzy do prowadzenia negocjacji w celu zawarcia wiecznego pokoju. Niewątpliwie zgromadzeni w Żytomierzu podzielali obawy monarchy w kwestii potencjalnego zagrożenia ze strony północnego sąsiada, czego dowodem było podniesienie w instrukcji konieczności opatrzenia zamku dyneburskiego⁴⁸. Co ciekawe,

die 13 septembris in roku terazniejszym 1646. O poglądach szlachty na historię stosunków polsko-moskiewskich vide GOSZCZYŃSKI 2016, s. 95–119.

⁴⁵ Opowiedziały się za tym m.in. sejmiki województw: krakowskiego, lubelskiego, sandomierskiego, łączyckiego i czernihowskiego (ASWK, II, s. 311, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego...; ASWL 2021, s. 161, Instrukcja posłom na sejm z sejmiku lubelskiego...; LNNBU, F. 45, op. 1, nr 105, k. 88, Instrukcja ichmciom panom posłom [...] na sejmiku w Opatowie dnia 13 września roku pańskiego 1646; BPAU-PAN, sygn.. 8327, s. 476, Artykuły ichmciom panom posłom na sejm blisko [przyszły] warszawski następujący na sejmiku łączyckim dnia 13 miesiąca września złożonym podane in anno 1646; KUŁAKOWŚKYJ 2001, s. 120). Ewentualnie posłowie mieli znosić się w tej kwestii z delegatami innych sejmików (BUWr, akc. 1949/440, k. 190, Artykuły sejmiku szadkowskiego na sejm warszawski [1646 r.]).

⁴⁶ KUŁAKOWŚKYJ 2001, s. 120.

⁴⁷ BPAU-PAN, rkps 365, k. 114v, Punkta instrukcyjeji wiłkomierskiej [1646 r.]; ibidem, k. 128v, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników, dygnitarzów, urzędników [...] województwa brzeskiego; ibidem, k. 361v, Punkta z instrukcyi województwa trockiego wypisane [1646 r.].

⁴⁸ Postulat dotyczący zamku w Dyneburgu znalazł się także w instrukcji sejmików żmudzkiego i wileńskiego, w której podkreślano jego rolę jako „*antemurale* Infant” oraz potrzebę jego naprawy (BCzart, rkps 378, s. 444, Instrukcja od nas rad, ciwunów, urzędników ziemskich, grodzkich, rycerstwa i obywatelów księstwa żmudzkiego na sejmik w Rosieniach pro die 13 septembris; BCzart, rkps 126, s. 10, Punkta instrukcyi województwa smoleńskiego...; BPAU-PAN, rkps 365, k. 141, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, szlachty, rycerstwa, obywatelów województwa wileńskiego...). Dużo częściej w instrukcjach zwracano natomiast uwagę na opatrzenie zamku smoleńskiego, co może sugerować, że zagrożenie ze strony państwa moskiewskiego traktowano jako bardziej realne.

sejmik żytomierski był jednym z nielicznych zgromadzeń koronnych, które się tą kwestią zajęły⁴⁹.

Sejmiki koronne i litewskie dość zgodnie przychyliły się do sprawy przyznania godnego opatrzenia nowej królowej⁵⁰, w czym można upatrywać troski o dostojęstwo panujących. Nie inaczej zachowali się kijowianie, zapobiegliwie jednak domagali się zawarowania w konstytucji, aby „*post longa, sera fata* do Rzptej sumy te wracali się”. Postulat ten jest ciekawy z perspektywy problemu stosunku szlachty do króla, dowodzi on bowiem nieufności herbowych do monarchy, któremu zapisem uchwały starano się uniemożliwić przejęcie dochodów z oprawy w przypadku śmierci małżonki. Jak dowodzi Edward Opaliński, kształtowanie się postaw panów braci wobec władcy było zależne od aktualnych wydarzeń politycznych i poczynań samego panującego⁵¹. Nie inaczej było zapewne i w tym przypadku — nielegalny zaciąg żołnierzy przed planowanym przez Władysława IV konfliktem z Portą uzmysłowił szlachcie zagrożenia wynikające z dysponowania przez króla większymi środkami finansowymi. Warto w tym miejscu wspomnieć również o ciekawym stanowisku sejmiku wiszeńskiego, który otwarcie połączył kwestię oprawy z projektami wojny tureckiej. Obawiając się, że środki przeznaczone na utrzymanie Ludwiki Marii mogą zostać wykorzystane przez monarchę na kontynuację działań zmierzających do wywołania konfliktu z Portą, zlecono posłom, aby nie godzili się na oprawę, dopóki Władysław IV nie zadeklaruje rezygnacji ze swoich militarnych zapędów oraz rozpuszczenia zaciągniętego wcześniej wojska⁵².

Zasadniczo szlachta kijowska poparła również sprawę sfinalizowania komutacji szybu Stanisława Lubomirskiego w Sierczy, niemniej posłom polecono skonsultować się w tej sprawie z przedstawicielami górnych województw oraz zatroszczyć się o to, by zamiana dóbr nie odbyła się z uszczerbkiem którejkolwiek ze stron. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że sejmik żytomierski był jednym z nielicznych zgromadzeń, które się na ten temat wypowiedziały. Podniesienie na forum sejmiku sprawy zamiany podkrakowskich majątności Lubomirskiego było następstwem jego rosnących wpływów na Kijowszczyźnie, które zwiększały się wraz z rozrastaniem się latyfundiów magnata na tym obszarze. Zapewne mógł on także liczyć na poparcie

⁴⁹ Na potrzebę uregulowania stosunków ze Szwecją zwracały uwagę przede wszystkim sejmiki litewskie, m.in. wołkowyski, trocki, żmudzki, wileński i smoleński (BCzart, rkps 126, s. 33, Punkta instrukcyi wołkowyskiej [1646 r.]; BPAU-PAN, rkps 365, k. 362, Punkta z instrukcyi województwa trockiego...; BCzart, rkps 126, s. 10, Punkta instrukcyi województwa smoleńskiego...; BPAU-PAN, rkps 365, k. 140v–141, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, szlachty, rycerstwa, obywatelów województwa wileńskiego...). Ze zgromadzeń koronnych problem ten pojawił się podczas obrad m.in. sejmików wiszeńskiego, wołyńskiego, i halickiego (AGZ, II, s. 493, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...; AJZR 1861, s. 317, Инструкция дворян Вольнских послам...; AGZ, XXIV, s. 58, Laudum sejmiku halickiego. Halicz, 6 września 1646).

⁵⁰ SZULC 2015, s. 139–140.

⁵¹ OPALIŃSKI 1983, s. 806.

⁵² AGZ, XX, s. 494, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...

części klienteli swego wpływowego powinowatego, Stanisława Koniecpolskiego⁵³. Co ciekawe, w tej kwestii nie wypowiedziały się sejmiki proszowski i opatowski, zwykle gromadzące rzeszę adherentów Lubomirskiego. Oprócz kijowian problem komutacji Sierczy zawarła w swoich instrukcjach także szlachta ziemi oświęcimskiej i zatorskiej, halickiej oraz województw ruskiego i smoleńskiego⁵⁴.

Kijowianie przystali na postulowaną przez króla naprawę monety, co zresztą popierały także inne zgromadzenia. Sejmik żytomierski wypowiedział się na ten temat dość lakonicznie, życząc sobie wprawienia mennicy w „dobrą ryzę” i zaznaczając, że jego delegaci bezskutecznie apelowali o to od dłuższego czasu. Więcej o żądaniach szlachty w tym względzie można dowiedzieć się z instrukcji dla posłów województwa ruskiego, którzy mieli domagać się wyznaczenia przez sejm komisarzy celem zatroszczenia się o to, „aby moneta drobna mogła być szczerzo srebrna”⁵⁵.

Sejmik żytomierski odniósł się także do kwestii przestrzegania odrębności prawnej województw wołyńskiego, kijowskiego i czernihowskiego. W tym względzie postulowano przestrzeganie obowiązujących konstytucji⁵⁶, w myśl których ich sprawy miały być rozpatrywane na odrębnych sesjach Trybunału Koronnego oraz rejestrowane w osobnych księgach prowadzonych w języku ruskim przez pochodzących stamtąd i działających rotacyjnie pisarzy ziemskich. Zaprotestowano przeciwko ferowaniu wyroków na sesjach ogólnych, określając tę praktykę „wdawaniem się w sądy sobie nienależne”, oraz domagano się, aby „Trybunał nie większe mógł *exigere* od województw naszych, tylko jako konstytucyjna mieć chciała o tym”. Ponowiono także zgłaszany w poprzednich latach⁵⁷ postulat ponownego wydrukowania II Statutu litewskiego (1566 r.), który wedle przywilejów inkorporacyjnych z 1569 r. miał obowiązywać na obszarze Wołynia i Kijowszczyzny. Tamtejsza szlachta, nie przyjąwszy modyfikacji wprowadzonych w 1588 r. w ramach III Statutu litewskiego, borykała się z problemem licznych uzupełnień wcześniejszego kodeksu, coraz częściej nazywanego statutem wołyńskim lub — rzadziej — statutem kijowskim⁵⁸. Wiadomo bowiem, że w użyciu było wówczas kilka znacząco różniących się od siebie rękopiśmiennych wersji praw z 1566 r., co miało istotny wpływ na kształt orzekanych wyroków⁵⁹. Kijowianie w instrukcji ubolewali, że „w statutach pisanych częste odmiany bywają”, przez co zdarza im się być poszkodowanymi podczas obrad Trybunału, na których często „według statutu województw naszych nie bywamy

⁵³ CZAPLIŃSKI 1967–1968, s. 526.

⁵⁴ AGZ, XXIV, s. 59, Laudum sejmiku halickiego...; AGZ, XX, s. 495, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...; BCzart, rkps 126, s. 11, Punkta instrukcyi województwa smoleńskiego...

⁵⁵ AGZ, XX, s. 495, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...

⁵⁶ VC, II/2, s. 120–125, Trybunał wołyńskiego i braclawskiego województw; *ibidem*, s. 152, Trybunał kijowskiemu województwu pozwolony; VC, III/2, s. 265, Ordynacja województwa czernihowskiego.

⁵⁷ Na temat dążenia do korektury II Statutu litewskiego *vide* MAZUR 2006, s. 364–376.

⁵⁸ LITWIN 2019, s. 92–93.

⁵⁹ MAZUR 2006, s. 373.

sądzeni”. Problem ten dotyczył także szlachty wołyńskiej, braclawskiej i czernihowskiej, w związku z czym delegaci z Żytomierza zostali zobowiązani do porozumienia się z jej reprezentantami.

W Żytomierzu nie podniesiono problemu prolongowania sesji Trybunału, który pojawił się chociażby w instrukcjach dla posłów z województw wołyńskiego i czernihowskiego. Sejmik łucki zwracał uwagę na bliżej nieokreślone niebezpieczeństwo wynikające z przedłużenia obrad⁶⁰. W Czernihowie, gdzie ujęto się zresztą także za obywatelami z województw kijowskiego i braclawskiego, jasno natomiast wskazano, że ze względu na odległość od Lublina przeciąganie sesji wiąże się ze zwiększeniem wydatków procesującej się szlachty⁶¹.

Szczególnie istotny dla herbowych z południowo-wschodnich województw był problem stacjonowania wojsk kwarcianych na granicach. Na tamtejszych panów braci spadał bowiem obowiązek utrzymywania żołnierzy, a także wszelkie zagrożenia wynikające z ich obecności. W związku z tym dążyli oni do solidarnego ponoszenia ciężarów finansowych związanych z aprowizacją armii przez szlachtę z obszaru całego państwa⁶². Sejmik żytomierski w 1646 r. dość pobieżnie odniósł się do tego problemu. Kijowianie zobligowali co prawda swoich delegatów, aby podjęli dyskusję na ten temat podczas obrad, w instrukcji nie określono jednak szczegółowych wytycznych, którymi mieliby się kierować, zalecając im jedynie, by opowiedzieli się za koniecznością namówienia hiberny. Dla porównania dużo poważniej sprawę tę potraktował sejmik czernihowski. Uczestniczący w jego obradach z góry założyli, że Wielkopoleanie mogą nie dopuścić do uchwalenia stosownej konstytucji i w związku z tym zaproponowali cztery punkty regulujące kwestię stacjonowania wojsk w województwach ukraińskich, co w mniemaniu lokalnej szlachty miało rozwiązać problem hiberny⁶³.

Bacząc zapewne na własne doświadczenia, kijowianie z niejaką pasją odnieśli się do królewskiego postulatu dotyczącego egzekucji prawa, podkreślając, że jego spowszednienie jest w dużej mierze wynikiem rozbojów i ekscesów dokonywanych przez osoby wyposażone w różnego rodzaju glejty. Stanowczość w tej sprawie była następstwem poczynań strażnika koronnego i starosty kaniowskiego Samuela Łaszczza, protegowanego zmarłego w marcu 1646 r. hetmana wielkiego koronnego Stanisława Koniecpolskiego. Poparcie szanowanego wodza powodowało, że Łaszcz mógł niemal bezkarnie nękać szlachtę kijowską najazdami i grabieżami⁶⁴. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że uosabiał on słabość aparatu wykonawczego wymiaru spra-

⁶⁰ AJZR 1861, s. 325, Инструкция дворян Волинских послам...

⁶¹ KUŁAKOWSKYJ 2001, s. 122.

⁶² GAWRON 2013, s. 125–154.

⁶³ KUŁAKOWSKYJ 2001, s. 121.

⁶⁴ LNNBU, F. 5, op. 1, spr. 2216, k. 1–17, Kopia aktu egzekucji dopełnionej na Samuele Łaszczu 1647; ADPM, VII, IIa, s. 25–26, Z diariusza sejmu drugiego w r. 1637 (ekstraordinaryjnego), Warszawa 3–18 VI 1637.

wiedliwości Rzeczypospolitej oraz samego systemu prawnego państwa polsko-litewskiego, w którym, jak szyderczo mawiano, „bąk się przebiję, a na muchę wina”. Ów watażka w wyjątkowo zuchwały sposób poczynił sobie na Kijowszczyźnie, czego dowodzić miała rzekoma liczba zapadłych na niego wyroków, sięgająca 236 banicji i 37 infamii⁶⁵. Samowola strażnika koronnego zakończyła się jednak wraz ze śmiercią Koniecpolskiego. Krótco po sejmiku przedsejmowym w Żytomierzu wojewoda kijowski Janusz Tyszkiewicz, wsparty oddziałami miejscowego pospolitego ruszenia, przy królewskiej aprobacie dokonał egzekucji wyroków ciążyących na Łaszczu, pozbawiając go królewszczyzn i bezprawnie trzymanyh włości⁶⁶. W związku z powyższym kijowianie domagali się, by sejm ograniczył wydawanie glejtów osobom obciążonym wyrokami, ewentualnie, aby kancelaria wzięła na siebie odpowiedzialność za czynione przez nich występki. Zbrodnie strażnika koronnego były na tyle głośne i dotkliwe dla herbowych, że posłowie z Żytomierza mogli liczyć na szerokie poparcie delegatów innych ziem i województw, którzy w swoich instrukcjach otrzymali podobne wytyczne⁶⁷.

Oprócz ustosunkowania się do większości punktów legacji królewskiej szlachta kijowska zawarła w instrukcji dla posłów także sporo własnych postulatów. Stanowczo opowiedziała się przeciwko obecności cudzoziemców na dworze królewskim i zaleciła reprezentantom, aby nalegali na ich usunięcie. Podobne żądania znalazły się w wytycznych dla delegatów innych szlacheckich zgromadzeń⁶⁸. Kontynuując problem obcokrajowców, sejmik żytomierski domagał się także wyznaczenia komisarzy do zlustrowania majątków w Inflantach i Kurlandii, których zadaniem byłaby weryfikacja aktualnych praw właścicieli i dzierżawców. Potrzebę tego uzasadniano licznymi przypadkami nabywania dóbr na tym obszarze właśnie przez cudzoziemców z uszczerbkiem interesów miejscowej szlachty, która w ten sposób

⁶⁵ JERLICZ 1853, s. 49–50.

⁶⁶ KOTARSKI 1973, s. 268; CDIAU, F. 11, op. 1, spr. 11, k. 571v, Uniwersał Władysława IV do obywateli województwa kijowskiego, Warszawa 30 lipca 1646 r.; ibidem, k. 656v–657, Uniwersał wojewody kijowskiego Janusza Tyszkiewicza do obywateli województwa kijowskiego, Żytomierz 15 września 1646.

⁶⁷ W swoich instrukcjach ujęła to m.in. szlachta województw krakowskiego, lubelskiego, ruskiego, wołyńskiego oraz poznańskiego i kaliskiego (ASWK, II, s. 312, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego; ASWL 2021, s. 163, Instrukcja posłom na sejm z sejmiku lubelskiego; AGZ, XX, s. 496, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...; AJZR 1861, s. 330–331, Инструкція дворян Волинских послам...; BUWr, akc, 1949/440, k. 186v, Artykuły sejmiku średzkiego...).

⁶⁸ W wytycznych dla posłów zawarła to m.in. szlachta województw: krakowskiego, lubelskiego, wiszeńskiego, łęczyckiego oraz poznańskiego i kaliskiego (ASWK, II, s. 310–311, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego...; ASWL 2021, s. 160, Instrukcja posłom na sejm z sejmiku lubelskiego...; Instrukcja sejmiku przedsejmowego województwa lubelskiego...; AGZ, XX, s. 494–495, Instrukcja sejmiku wiszeńskiego...; BPAU-PAN, sygn. 8327, s. 475–476, Artykuły ichmciom panom posłom na sejm blisko [przyszły] warszawski następujący na sejmiku łęczyckim; BUWr, akc, 1949/449, k. 186–186v, Artykuły sejmiku średzkiego...).

była pozbawiana możliwości otrzymania ziem tytułem „chleba dobrze zasłużonych”. Szczególnie pierwszy z tych postulatów jest istotny dla rozważań nad stosunkiem sejmiku żytomierskiego do monarchy. Przyjmując niechętną postawę w stosunku do obywateli obcych państw przebywających na dworze Władysława IV, *de facto* krytykowano samego króla⁶⁹. Kijowianie tym samym przyłączyli się do oskarżeń opozycji zarzucającej zagranicznym gościom dworu prowokowanie władcy do podejmowania działań sprzecznych z interesem Rzeczypospolitej⁷⁰. Co prawda w instrukcji nie zapisano otwarcie takich admonicji, niemniej w zawołowany sposób obciążono obcokrajowców winą za wzniecanie niezgody w społeczeństwie.

Za panowania Władysława IV znaczna część szlachty kijowskiej pozostawała wierna prawosławiu⁷¹, w związku z czym sejmik żytomierski wystąpił również w obronie interesów jego wyznawców, domagając się respektowania nadanych im przywilejów oraz wspierając ich w ostrym sporze z unitami o prawa do cerkwi Przemienienia Pańskiego w Lublinie. Podobny postulat podniesiono także w przypadku monasteru kupiatyckiego w Pińsku. Żądania dotyczące religii greckiej pojawiły się także w wytycznych dla posłów z Sądowej Wiszni, Łucka i Czernihowa⁷², co w przypadku dwóch ostatnich sejmików może sugerować wpływ sukcesywnie umacniającego swoją pozycję kasztelana kijowskiego Adama Kisiela, który kreował się na przywódcę i rzecznika dyzunitów⁷³. Sejmik żytomierski w instrukcjach dla posłów konsekwentnie wspierał prawosławnych. Duża część tamtejszych obywateli musiała poczuwać się do tego zarówno ze względu na motywacje osobiste, jak również pewną presję ze strony braci w wierze z innych województw. Kijów bowiem tradycyjnie postrzegano jako centrum religijne tamtejszych ziem — „głowę wszytkiej Rusi”⁷⁴, co nieformalnie zobowiązywało mieszkających tam prawosławnych panów braci do stanowczej obrony interesów Cerkwi. Ponadto osoby aktywne politycznie z tego obszaru, pokroju Kisiela czy metropolity kijowskiego Piotra Mohyły, dodatkowo mobilizowały miejscowych do takich działań⁷⁵. W tym kontekście należy również wspomnieć, że sejmik żytomierski bronił zapisów unii lubelskiej w kwestii nadawania urzędów wyłącznie szlachcie katolickiej i prawosławnej, występując przeciwko przywilejom dla innowierców. Zjazd obradujący pod wpływem Janusza Tyszkiewicza niewątpliwie usiłował w ten sposób podkreślić, że arianin Jerzy Niemirycz, osobisty i polityczny wróg wojewody, bezprawnie sprawuje urząd podkomorzego

⁶⁹ STARCZEWSKI 1914, s. 203–204.

⁷⁰ BK, rkps 1638, k. 124–126, Wotum na sejmie warszawskim księdza biskupa kujawskiego roku 1647.

⁷¹ LITWIN 2004, s. 199–220.

⁷² AGZ, XX, s. 495, Instrukeya sejmiku wiszeńskiego...; AJZR 1861, s. 322–323, Инструкция дворян Волянских послам...; KUŁAKOWSKYJ 2001, s. 122.

⁷³ SYSYN 1985, s. 95–96, 103, 118, 127.

⁷⁴ STRYJKOWSKI 1846, s. 155; JABŁONOWSKI 1912, s. 224–225.

⁷⁵ CHYNCZEWSKA-HENNEL 1985, s. 112–115.

kijowskiego⁷⁶. Posłowie mieli się upomnieć o przestrzeganie prawa w tym względzie, gdyby zaś nie przychyłono się do ich postulatu i nie unieważniono nominacji, mieli złożyć przeciwko temu formalną protestację.

Kijowianie odnieśli się także do problemu precedencji i związanego z nim nadwątlenia prestiżu ich województwa podczas ostatniego sejmiku. W instrukcji domagali się, by delegaci z Żytomierza zasiadali w ławach poselskich usytuowanych za przedstawicielami szlachty sandomierskiej, a przed reprezentantami sejmiku województwa ruskiego⁷⁷. Krytycznie odebrali również wyrugowanie swoich parlamentarzystów z izby w czasie poprzednich obrad⁷⁸. Ze względu na poczucie godności własnej, sprawy te traktowano priorytetowo, w związku z czym posłowie otrzymali zakaz przystępowania do jakichkolwiek dyskusji sejmowych zanim województwo nie otrzyma stosownej satysfakcji. W nawiązaniu do tego szlachta żądała także, aby marszałkowie poselscy nie wydawali żadnych atestacji bez zgody całej izby.

W Żytomierzu stanowczo domagano się ustalenia sposobu uregulowania należności za służbę Kozakom rejestrowym. Obawiając się potencjalnych szkód z ich strony podczas przemarszów, żądano utrzymania dyscypliny w mołojeckich oddziałach oraz postulowano, aby stacjonowały one wyłącznie w specjalnie wyznaczonych do tego dobrach królewskich. Zaniechanie wypłat za służbę mogło dać asumpt do rabunków lub nawet stanowić katalizator wybuchu kolejnego powstania, szczególnie że karnie narzucona w 1638 r. ordynacja wojska zaporoskiego znacznie ograni-

⁷⁶ LITWIN 2009, s. 136; TAZBIR 2011, s. 13.

⁷⁷ Kwestia ta znalazła także odzwierciedlenie w instrukcji sejmiku województwa wiszeńskiego, który stał na stanowisku, że „jest przeciwko dawnemu zwyczajowi i przez dekret izby poselskiej *viritim* ferowany województwu ruskiemu przysądzona...” (AGZ, XX, s. 495, Instrukcja sejmiku województwa wiszeńskiego...). Problem miejsca posłów kijowskich w ławach zaistniał podczas sejmiku z 1639 r., kiedy reprezentujący sejmik żytomierski Jerzy Niemiryca usiadł przed delegatami z Sądowej Wiszni i oświadczył, że miejsce to winno należeć do województwa kijowskiego. Bezskutecznie starano się przekonać reprezentantów sejmiku żytomierskiego, aby trzymali się obowiązującego dotychczas zwyczaju i usytuowali się obok posłów brzesko-kujawskich. Upór z ich strony doprowadził do głosowania nad tą sprawą, które niespodziewanie zakończyło się przyznaniem Kijowianom bardziej prestiżowego miejsca. Zmiany tej nie respektowano jednak na kolejnych sejmach, co stało się przyczyną poruszenia tego problemu w instrukcji z 1646 r. (OPALIŃSKI 2001, s. 152–153).

⁷⁸ Wątpliwości budził sposób obrania posłów — podczas sejmiku poprzedzającego sejm z 1645 r. doszło do awantur z użyciem broni oraz rzekomo nie dopuszczono części szlachty do udziału w obradach (BIŁOUS 2018, s. 120–121; KUŁAKOWSKYJ 2020, s. 229–236). Reprezentantami województwa wybrano ostatecznie Krzysztofa Tyszkiewicza oraz skarbnika kijowskiego Daniela Jerzego Woronicza. Zajścia te były inspirowane przez wojewodę kijowskiego Janusza Tyszkiewicza, który starał się w ten sposób zdobyć kontrolę nad zgromadzeniem. Z inicjatywy Jerzego Niemiryca część szlachty złożyła protestację przeciwko decyzjom podjętym podczas obrad, dowodząc, że nie uzyskały one zgody wszystkich, którzy na nie przybyli. Podczas rugów poselskich na sejmie 1645 r. Woronicz oficjalnie oznajmił, że został przymuszony do reprezentowania województwa przez Janusza Tyszkiewicza, po czym zrezygnował ze swojego mandatu i opuścił obrady (MAZUR 2006, s. 179–180).

czyła swobody Kozaków, a sam problem zaległego żołdu narastał od kilku lat⁷⁹. Nie można było również wykluczyć, że niedostatek zmusi nieopłacanych Zaporozców do podjęcia łupieżczych wypraw na wybrzeża Morza Czarnego, co z kolei mogło sprowokować Tatarów do najazdu odwetowego⁸⁰. Szlachta kijowska była w pierwszej kolejności narażona na ewentualne bunty ze strony rejestrowych, wobec czego w jej najlepiej pojętym interesie było zaspokojenie ich żądań. Niemniej z wytycznych dla posłów wynika, że herbowi zamieszkujący Kijowszczyznę dostrzegali zalety dotychczasowej rygorystycznej polityki wobec mołojców, o czym świadczy zaznaczenie w instrukcji, że zebrani w Żytomierzu życzą sobie, by „w tej ryzie zostawali, w której Rzeczpospolita mieć ich chciała”. Pozostałe sejmiki koronne zdawały się nie dostrzegać problemu zaległych wypłat dla Kozaków pozostających na państwowym żołdzie, Litwini zaś uznali, że sprawa ta nie leży w ich kompetencji⁸¹.

Sejmik żytomierski podniósł również kilka kwestii dotyczących lokalnego aparatu sądowego oraz zasygnalizował problemy związane z ustaleniem granic majątków królewskich na obszarze województwa. W pierwszym przypadku zwrócono uwagę na nieuczciwość woźnych, której usiłowano zapobiec, narzucając konieczność oblatowania w grodach lub ziemstwach wszelkich dokumentów wytworzonych podczas przewodu sądowego, a przede wszystkim relacji z wręczenia pozwów. Potrzeba zmian w tym zakresie wynikała z częstego kwestionowania autentyczności akt, które nie zostały wpisane do ksiąg. Problemowi temu kijowianie usiłowali przeciwdziałać, rekomendując obywatelom z wszystkich powiatów stosowne uzupełnienie dokumentacji w grodzie w maksymalnym terminie do 18 miesięcy. Postulaty dotyczące usprawnienia biurokracji lokalnej były zazwyczaj podnoszone przez osoby związane z kancelarią sądową lub archiwum, które musiały mierzyć się z trudnościami wynikającymi z braku właściwych zapisów w księgach⁸². W sprawie granic dóbr królewskich szlachta zebrana w Żytomierzu upomniała się natomiast o związanie komisarzy wyznaczonych do lustracji przysięgą wzorowaną na ślubowaniu składanym przez deputatów trybunalskich. Podobny postulat wniosły także m.in. niektóre z sejmików mazowieckich. Jak twierdzi Adam Moniuszko, wydawanie posłom tego rodzaju wytycznych mogło być reakcją na wyroki komisarskie jawnie naruszające poczucie sprawiedliwości obywateli⁸³.

W Żytomierzu forsowano również kwestię wynagrodzenia osób zasłużonych dla Rzeczypospolitej, podkreślając przy tym problem kumulowania starostw niegrodowych przez pojedyncze osoby. W tym miejscu warto również wspomnieć o postulatach sejmiku kijowskiego dotyczących administracji skarbowej. Z uwagi na znaczne

⁷⁹ BIEDRZYCKA 2000, s. 27–33.

⁸⁰ SZAJNOCHA 1865, s. 98.

⁸¹ BPAU-PAN, rkps 365, k. 128v, Instrukcja od nas senatorów, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich i rycerstwa wszytkiego [województwa brzeskiego] na sejm roku 1646.

⁸² CHORAŻYCZEWSKI, SYTA 1999, s. 9.

⁸³ MONIUSZKO 2007, s. 65.

sumy pozostające u poborców podczas obrad domagano się rozliczenia urzędników przez deputatów, którzy mieli zostać specjalnie do tego wyznaczeni na sejmiku relacyjnym. Podobnie jak obywatele innych województw kijowianie od dłuższego czasu samodzielnie wybierali osoby odpowiedzialne za pobór świadczeń na rzecz skarbu państwa⁸⁴. Postulat skontrolowania ich pracy mógł wynikać z podejrzeń o malwersacje. Niewykluczone jednak, że sejmik żytomierski, wzorem innych ziem i województw, usiłował w ten sposób podjąć działania w celu pozostawienia w swoim szafunku nadwyżki podatkowej⁸⁵. Pozostając przy temacie spraw fiskalnych, należy także odnotować, że szlachta kijowska zgodziła się na uchwalenie konstytucji wprowadzającej podatek w wysokości połowy poboru na potrzeby finansowania misji dyplomatycznych oraz zażądała koekwacji świadczenia uchwalonego na sejmie w 1643 r. na poczet spłacenia królewskich długów w ramach wdzięczności.

Sejmik żytomierski zabrał również głos, choć w nieco zawołowany sposób, w sprawie głośnego konfliktu o Hadziacz pomiędzy wojewodą ruskim Jeremim Wiśniowieckim a chorążym koronnym Aleksandrem Koniecpolskim. Zarzewiem sporu było podwójne nadanie wspomnianych dóbr⁸⁶. Szlachta dostrzegała dużą szkodliwość waśni wzniecanych z powodu błędów kancelarii i podkreślała, że determinują one podziały w społeczeństwie oraz uwłaczają powadze państwa. W związku z tym kijowianie zlecieli swoim posłom domagać się, by nie wydawano przywilejów na nadane już wcześniej dobra i zaprzestano praktyki antydatowania dokumentów. W postulacie tym można się więc doszukiwać dążenia do usprawnienia pracy kancelarii koronnej oraz wyeliminowania z niej półoficjalnych bądź niezgodnych z prawem praktyk. Ze względu na burzliwy przebieg magnackiego konfliktu oraz pozycję poróżnionych spór o Hadziacz nie mógł pozostać obojętny dla wielu zgromadzeń, szczególnie że zwaśnieni panowie prowadzili kampanię propagandową, intensywnie zabiegając o poparcie szlachty⁸⁷. Sejmiki jednak ostrożnie szafowały swoim głosem w tej kwestii i z rzadka opowiadały się po określonej stronie. Zamiast tego przeważnie apelowano o pogodzenie wojewody i chorążego bądź podnoszono problem podwójnego nadania oraz jego negatywnych skutków⁸⁸. Kijowianie również nie zdecydowali się wyrazić stanowczego poparcia dla którejkolwiek ze stron sporu, co mogło być spowodowane obawami o zakłócenie przebiegu sejmiku. Obaj magnaci posiadali bowiem w województwie rozległe dobra oraz liczną klientelę, co zwiększało ryzyko wybuchu awantury, w przypadku opowiedzenia się zgromadzenia za jednym z nich.

⁸⁴ MAZUR 2006, s. 329.

⁸⁵ TALIK 1981, s. 68–70.

⁸⁶ GOSZCZYŃSKI 2019, s. 56.

⁸⁷ GOSZCZYŃSKI 2019, s. 57–59.

⁸⁸ ASWL 2021, s. 165, Instrukcja panom posłom na sejm z sejmiku lubelskiego...; ASWB 2020, s. 525, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa bełskiego...; ASWK, II, s. 312, Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego...; AJZR 1861, s. 332, Инструкция дворян Волынских послам...; AGZ, XX, s. 495, Instrukcyja sejmiku wisańskiego...

Szlachta kijowska wystąpiła także w obronie interesów stolicy swojego województwa, żądając przestrzegania konstytucji zwalniających miasto Kijów od stacji żołnierskich oraz niektórych podatków. Sejmik żytomierski wsparł ponadto wojewodę braclawskiego Aleksandra Dominika Kazanowskiego w powziętej przezeń inicjatywie ufundowania klasztoru karmelitów w Bohusławiu oraz domagał się wynagrodzenia zasług kasztelana braclawskiego Gabriela Stempkowskiego, obranego wielkim posłem do Moskwy w 1644 r. Szlachta wstawiła się ponadto za skazanymi zaocznie na karę infamii Janem Sokołem i Piotrem Kosakowskim, domagając się przywrócenia ich do czci⁸⁹.

Treść omawianej instrukcji dowodzi, że sejmik kijowski zasadniczo sprzeciwił się królewskiej polityce zmierzającej do wywołania wojny z Portą Otomańską. Co więcej, niektóre z wytycznych dla posłów — jak żądania odczytania na forum sejmowym protokołów z rad senatu czy usunięcia z dworu cudzoziemców — uderzały bezpośrednio w osobę monarchy. Ponadto w dokumencie zauważalna jest duża wrażliwość na kwestię przestrzegania praworządności na różnych polach. Sprawy lokalne oraz wnioski wspierające poszczególne osoby zajęły w instrukcji niewiele miejsca. Partykularne interesy sejmiku ujawniły się natomiast w kwestii sporu o precedencję z województwem ruskim oraz w żądaniu zadośćuczynienia za wyrugowanie posłów żytomierskich z izby podczas poprzedniego sejmu.

*

Edycję instrukcji sejmiku województwa kijowskiego dla posłów obranych na sejm 1646 r. opracowano w oparciu o *Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w.* sformułowaną przez zespół pracujący pod kierunkiem Kazimierza Lepszego (Wrocław 1953). Uspółcześniono ortografię i interpunkcję oraz poprawiono literówki (również w wyrazach łacińskich). Zmodernizowano pisownię łączną i rozdzielną, znaki diakrytyczne oraz grafie głosek „i”, „y”, „j”. Końcówki w spolszczonych wyrazach III. deklinacji łacińskiej „-tia”, zostały oddane jako „-cja”. Część skrótów obecnych w tekście została rozwinięta. Dotyczy to słowa „Rzpta” — „Rzeczpospolita” oraz formuły grzecznościowej „pp” — panowie posłowie. Ze względu na różnice w pisowni zdecydowano się natomiast na skrócenie zwrotu grzecznościowego „ichmsci” (= ichmości) i jego odmian do „ichm.”

⁸⁹ NAGIELSKI 2000–2001, s. 227–228.

ANEKS

CDIAU: F. 11, OP. 1, SPR. 11, K. 660–666v, OBLATA XVII W.

Oblata instrukcji panom posłom na sejm walny warszawski

[k. 660]

Облята инструкций их мл паном послом на сейм валный варшавский
коронный дана.

Року тисеча шестсот сорок шостого мѣца сѣнтѣбра петнадцатого дня на обрядѣ кгородском замку Єго Кор. Млѣти житомирском передо мною Крыштофом Цисовским⁹⁰ подстаростим житомирским. Становши очевисто велможный єго мл. панъ Крыштоф з Логойска Тишкевич⁹¹ воеводич бриский, подчаший Киевский, маршалок кола рыцирского для вписаня до книг нинешних кгородских житомирских подал пер облятам инструкцию од их мл. панов обывателюв воеводства киевского на сеймику житомирском в коле рыцерским в року нинешнем тисеча шестсот сорок шостом мѣца сѣнтѣбра тринадцатого дня згромажоных. Сегодна учиненую их мл. пном послом на сейм валный варшавский даную, которую подавши надал абы была принята и до книг уписаная в ряд оную приймаючи читалом которая так и всобе писмом полским писаная маѣт.

Instrukcja ichm. panom posłom na sejm walny jadącym *pro die*⁹² dwudziestego piątego oktobra roku 1646, jako to jm panu Krzysztofowi Tyszkiewiczowi wojewodzie brzykiemu podczaszemu kijowskiemu, jm panu Aleksandrowi Lenkiewiczowi⁹³ podwojewodzemu kijowskiemu i Stefanowi Lwowi⁹⁴ łowczemu nowogrodzkemu, uważając jako by JKMcі⁹⁵ Pana Naszego M[iło]ściwe[go] [k. 660v] o sławę, pokój, całość praw i swobód państw od Pana Boga sobie powierzonych *paterna* była *cura et sollicitudo*⁹⁶, gdy zdrowie swe Pańskie i dostatki królewskie bezpieczeństwo Ojczyzny zaszczycając ochotnie odważa, nielza, tylko zlecić ichm. panom posłom naszym, jakoż zlecamy, aby *quam honorificentissime*⁹⁷ podziękowawszy za ojcowskie obmyśliwanie dobrego zdrowia i szczęśliwego na długie lata panowania powinszowali, przy wiernym oddaniu poddaństwa naszego, upraszając, aby i na potomne czasy miłościwie *curam paternam gerens*⁹⁸ z łaski i pieczęlowania wypuszczać nie raczył.

⁹⁰ Krzysztof Cisowski (zm. po 1646), podstarości żytomierski.

⁹¹ Krzysztof Tyszkiewicz (zm. 1659), podczaszy kijowski w latach 1646–1649.

⁹² *pro die* — na dzień

⁹³ Aleksander Lenkiewicz-Ipohorski (zm. po 1668 r.), podwojewodzi kijowski w latach 1646–1653.

⁹⁴ Stefan Lew (Lwów) (zm. po 1648 r.), łowczy nowogrodzki w latach 1636–1648.

⁹⁵ Władysław IV Waza (1595–1648), król Polski, wielki książę litewski w latach 1632–1648.

⁹⁶ *paterna* była *cura et sollicitudo* — ojcowska była troska i staranność

⁹⁷ *quam honorificentissime* — jak najdostojniej

⁹⁸ *curam paternam gerens* — troszcząc się ojcowsko

A iż ten punkt napirwszy w propozycyjej JKMcI, z którego honor *dependet*⁹⁹ wszytkiej Rzeczypospolitej, podaczki tatarskie, które oni sobie danią albo raczej haraczem mianują, w tym zlecamy ichm. panom posłom naszym, aby *omnem* przestrzegając *indemnitatem Reipublicae*¹⁰⁰, tak z inszemi górnemi województwy znosili *consilia*¹⁰¹ swe, aby te upominki raczej zostawali przy skarbie Rzeczypospolitej *in defensionem*¹⁰² onejże, strzegąc jednak tego, aby *nullum offensivu[m] bellum*¹⁰³ za tym nie pociągali i owszem *omnimode*¹⁰⁴ starali się według pakt z cesarzem tureckim uczynionych, aby przez posła sejmu naznaczonego konfirmacyja stanęła. A te *motus*¹⁰⁵, które *sine consensu totius stat[us] Regni*¹⁰⁶ w Rzeczypospolitej byli przez niepotrzebne *classicum*¹⁰⁷ wojny tureckiej *inquirere*¹⁰⁸ ichm. mają, a na *autore[m] totius huiusce mali paenas legib[us] condignas*¹⁰⁹ w Rzeczypospolitej domawiali się. Przy tymże, aby *ratio senat[us] consultorum*¹¹⁰ była *ante omnia*¹¹¹ dana [k. 661], na który tak się ichm. panowie posłowie sprawić mają, aby *bonis condignas referant gratias*¹¹², tym zaś, którzy by *malo consilio* mieszać mieli *Rempubicam*, *dignas factis ut luant poenas*¹¹³.

Z państwowy moskiewskiemu za niedosyćczynieniem postanowienia pirwszego na polanowskich przez ichm. panów kommisarzó[w], iż niebezpieczny pokój, zlecamy ichm. panom posłom, aby *quamprimum*¹¹⁴ do skutku te granice przywiedzione byli, a *sin minus*¹¹⁵, jeśli by oni *pro tunc*¹¹⁶ naznaczeni ichm. panowie komisarze *ultima re*¹¹⁷ skończyć nie mieli, tedy z sejmu za zgodą spólną, aby komisarze naznaczeni byli, którzy by dla wiecznego pokoju te granice skończyć mogli, tak jednak,

⁹⁹ *dependet* — zależy

¹⁰⁰ *omnem* przestrzegając *indemnitatem Reipublicae* — strzegąc, by Rzeczypospolita nie poniosła jakiegokolwiek szkody

¹⁰¹ *consilia* — rady

¹⁰² *in defensionem* — na obronę

¹⁰³ *nullum offensivum bellum* — żadnej wojny ofensywnej

¹⁰⁴ *omnimode* — na wszelkie sposoby

¹⁰⁵ *motus* — poruszenia

¹⁰⁶ *sine consensu totius status Regni* — bez zgody wszystkich stanów Królestwa

¹⁰⁷ *classicum* — sygnał, właściwie trąbę (wzywającą na wojnę)

¹⁰⁸ *inquirere* — wybadać, dowiedzieć się

¹⁰⁹ *autorem totius huiusque mali paenas legibus condignas* — sprawcę całego zła stosownych kar zgodnych z prawami

¹¹⁰ *ratio senatus consultorum* — opinia rady senatu

¹¹¹ *ante omnia* — przede wszystkim

¹¹² *bonis condignas referant gratias* — pocziwym odpowiednio podziękować

¹¹³ *malo consilio* mieszać mieli *Rempubicam*, *dignas factis ut luant poenas* — złą radą mieszać mieli Rzeczypospolitą, żeby ponieśli stosowną do czynów karę

¹¹⁴ *quamprimum* — jak najprędzej

¹¹⁵ *sin minus* — w przeciwnym razie

¹¹⁶ *pro tunc* — tymczasowo

¹¹⁷ *ultima re* — w ostatniej sprawie

aby *sine magna diminutione et iactura*¹¹⁸ państw JKMc i Rzeczypospolitej. Tym zaś, którym by już odcięto było co, a mianowicie dziedzicom Trubeczka, aby słuszna rekompensa być mogła, starać się ichm. panowie posłowie u Rzeczypospolitej mają, aby żadnego w tej mierze *praeiudicium*¹¹⁹ nie ponosili.

A że też zapłata kwarcianemu żołnierzowi nie mniejsze *periculum*¹²⁰ za sobą pociąga, gdyby skutku swego nie odniosła w krwawych zasługach swoich, i w tym zlecamy panom posłom naszym, aby rachunek wzięwszy od jaśnie wielmożnego jm pana podskarbiego, tak kwarty simpli, jako i dupli i inszych procentów *induct et evect*¹²¹. A jeśli by jm pan podskarbi przez nieprzybycie swe wczesne założył rachunki, aby przez deputaty tak senatu, jako i z koła poselskiego po sejmie był słuchany, a po wysłuchaniu w Rzeczypospolitej starali się *omnimode*¹²², aby w dalszej borgowej służbie nie zostawali. A co by *ad residuitatem*¹²³ [k. 661v] temuż żołnierzowi niedostawało, to do braciej ichm. panowie posłowie wziąć mają, nie wając się na żadne pozwałać kontrybucyje, tak na tę borgową służbę kwarcianego żołnierza, jako i na insze potrzeby zachodzące w Rzeczypospolitej.

Za Królestwem Szwedzkim, iż różne zachodzą okazyje do rozerwania pokoju, starać się ichm. panowie posłowie mają, aby komissarze z sejmu naznaczeni byli, którzy by mogli *tractare de pace perpetua*¹²⁴. A zamek też dyneburski, aby mógł być fortyfikowany i *praesidia*¹²⁵ aby opatrzone byli. Toż *curae*¹²⁶ będzie ichm. panom posłom, zamek smoleński, iż *sine praesidio*¹²⁷ zostaje. Ichm. panowie posłowie starać się w tej mierze będą, aby według ordynacyjej starej zostawał, albo tak, jako by najprzystojniej opatrzone mógł być, w czym trzymać się ugody Wielkiego Księstwa Litewskiego będą. Jakoby zaś miała być *in repentinis periculis consiliorum modus*¹²⁸ dość rzetelne są konstytucyje i statuta, aby panowie posłowie *precaveant*¹²⁹, aby *nullam* w tej mierze *inducant novitatem*¹³⁰.

Królowej¹³¹ jejmci terazniejszej słuszna rzecz, aby *exemplo*¹³² pirwszych świątobliwie zmarłych królowych ichmci oprawę miała, która aby na też starostwa

¹¹⁸ *sine magna diminutione et iactura* — bez wielkiego pomniejszenia i straty

¹¹⁹ *praeiudicium* — uszczerbku

¹²⁰ *periculum* — niebezpieczeństwo

¹²¹ *induct et evect* — z wwozu i wywozu

¹²² *omnimode* — wszelkimi sposobami

¹²³ *ad residuitatem* — pozostałego

¹²⁴ *tractare de pace perpetua* — negocjować wieczny pokój

¹²⁵ *praesidia* — załogi

¹²⁶ *curae* — w pieczy

¹²⁷ *sine praesidio* — bez załogi

¹²⁸ *in repentinis periculis consiliorum modus* — metoda postępowania w nagłym niebezpieczeństwie

¹²⁹ *precaveant* — wystrzegali się

¹³⁰ *nullam* w tej mierze *inducant novitatem* — żadnej w tej mierze nie wprowadzano nowości

¹³¹ Ludwika Maria Gonzaga de Nevers (1611–1667), królowa Polski, wielka księżna litewska w latach 1646–1667.

¹³² *exemplo* — przykładem

i dzierżawy, tak których świętej pamięci królowej¹³³ jejmci, niedawno zmarłej, miała, wniesiona była *cum tali cautela*¹³⁴, aby *post longa, sera fata*¹³⁵ do Rzeczypospolitej [k. 662] sumy te wracali się, w czym *ad mentem constitutionis*¹³⁶ o oprawę królowej jejmci uczyniony mają ichm. panowie posłowie stosować.

Dawnę tę *instans*¹³⁷ Rzeczypospolitej, a i prawem już *confirmatum*¹³⁸, aby JKM *homines exoticos utriusq[ue] sexus*¹³⁹ na dworze swoim nie chował, mają tedy ichm. panowie posłowie *serio*¹⁴⁰ upomnieć się, jeżeli by się tacy znajdowali, relegowani byli, gdyż *ad omnia obeunda munia*¹⁴¹ zgodniejszy i wierniejszy swój naród być może.

Ichm. panom Inflancykom, abyż kiedyżkolwiek *expectatio*¹⁴² onych nagród za straty swoje *aliquam* odnieśli *gratitudinem*¹⁴³, starać się ichm. panowie posłowie mają. A iż do ukontentowania onych *multum confert*¹⁴⁴, aby *ut sudorib[us] parta*¹⁴⁵ cnota ich, która z narodami naszymi Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego *meruit aequalitatem, indignos*¹⁴⁶ wszelakich preeminencyi z nami uczyniła wdarcie inszych cudzoziemców za nabyciem posesyje w Inflancjach i w Kurlandyej *non obfuscaretur*¹⁴⁷, gdyż *nullo iure*¹⁴⁸ książę jm kurlandskie¹⁴⁹ *viris extraneis ex ignobilib[us]*¹⁵⁰ dość *possessionem*¹⁵¹ chce, aby *pari libertate*¹⁵² z nami zostawali. Zaczym chcemy mieć, aby panowie posłowie pilno się domawiali, aby dani byli kommisarze, przed którymi by ichm. panowie Inflancykowie według swych dawnych wpisów, jako na ten czas do koronnych państw przystawali, posesyje swoje albo gruntowne dowody ukazali, że są narodu inflanskiego. A jeżeliby się którzy

¹³³ Cecylia Renata Habsburg (1611–1644), królowa Polski, wielka księżna litewska w latach 1637–1644.

¹³⁴ *cum tali cautela* — z taką przeczornością

¹³⁵ *post longa, sera fata* — po odległej w czasie śmierci

¹³⁶ *ad mentem constitutionis* — w myśl konstytucji; vide VC, II/2, s. 344, Zniesienie oprawy Krolowej Jejmości zmarłej, małżonki naszej; VC, III/2, s. 312, Oprawa Krolowej Jej Mości Cecylii Renaty.

¹³⁷ *instans* — uciążliwość

¹³⁸ *confirmatum* — potwierdzone

¹³⁹ *homines exoticos utriusque sexus* — ludzi obcego pochodzenia obojga płci

¹⁴⁰ *serio* — poważnie

¹⁴¹ *ad omnia obeunda munia* — do wypełnienia wszystkich powinności

¹⁴² *expectatio* — oczekiwanie

¹⁴³ *aliquam* odnieśli *gratitudinem* — pewną odnieśli wdzięczność

¹⁴⁴ *multum confert* — wiele się przyczynia

¹⁴⁵ *ut sudoribus parta* — jako w trudach zrodzona

¹⁴⁶ *meruit aequalitatem, indignos* — zasłużyła na równość, niegodnych

¹⁴⁷ *non obfuscaretur* — nie została usunięta w cień

¹⁴⁸ *nullo iure* — żadnym prawem

¹⁴⁹ Jakub Kettler (1610–1682), książę Kurlandii w latach 1642–1682.

¹⁵⁰ *viris extraneis ex ignobilibus* — obcym siłom spoza stanu szlacheckiego

¹⁵¹ *possessionem* — posiadanie, majątki

¹⁵² *pari libertate* — w równej wolności

należli, żeby co potrzeba nie będąc [k. 662v] Inflancykami dobra jakie Rzeczypospolitej trzymali, aby od onych odebrane byli, a Inflancykom *bene meritis*¹⁵³ oddane byli.

Komutacja na szyby z jaśnie wielmożnym jm panem wojewodą krakowskim¹⁵⁴ aby mogła stanąć, z górnemi województwy panowie posłowie znosić się mają, tak jednak *aequa proportione*¹⁵⁵ tym szybom.

Relja[!] grecka nie tylko starożytnymi prawami obwarowana, ale i za szczęśliwego panowania JKMcI konfirmowana, aby gruntownie według praw i przywilejów uspokojona była, i cerkwie, które przez komissarze JKMcI, niebędące w uniej, w miastach JKMcI podane, a przez różne osoby odebrane, aby przywrócone były, a osobliwie cerkiew lubelska, która kosztem wielu osób stanu szlacheckiego na gruncie kupnym fundowana, zmurowana i nadana jest, aby przywrócona była ze wszystkimi gruntami i aparatami onej, o co *ante omnia*¹⁵⁶ starać <się> panowie posłowie mają. Także i o manastyr kupiatycki w powiecie pińskim.

Ubliżenie miejsc województwu naszemu z wielkim dyshonorem musi być województwa naszego, przeto [*pro*]videre¹⁵⁷ ichm. panowie posłowie mają, aby zaraz po województwie sędmirskim województwo nasze kijowskie, przed województwem ruskim, miejsce otrzymało. To też nie mniej obchodzić województwo nasze musi, że przeszłego [k. 663] sejmu *inaudita causa ad frivolas assertiones*¹⁵⁸ niektórych z izby poselskiej posłowie nasi rugowani. Starać się panowie posłowie mają, aby *honorifice*¹⁵⁹ to się województwu nagrodziło, a tym, którzy by za opaczny swym udaniem rug ten uczynili, aby naganę odnieśli, przy którym punkcie *serio* stanąć mają ichm. panowie posłowie, do niczego nie przystępując, ażby województwo *in toto*¹⁶⁰ nasze ukontentowane było. I o to też starać się mają, aby na potom żadnych atestacyi ichm. panowie marszałkowie poselscy *privata autoritate*¹⁶¹ nie dawali, ażby wszystkiej izby konsens stanął.

Koekwacja też, aby z inszemi województwy mogła stanąć, ichm. panowie posłowie starać się mają, a mianowicie w wydawaniu *gratitudinis*¹⁶² JKMcI.

Częstokroć o poprawę monety wnosimy instancje, której doczekać się nie możemy. Zlecamy *curae*¹⁶³ panom posłom naszym, aby ta mynica w dobrą ryzę wprawiona była.

¹⁵³ *bene meritis* — dobrze zasłużonym

¹⁵⁴ Stanisław Lubomirski (1583–1649), wojewoda krakowski w latach 1638–1649.

¹⁵⁵ *aequa proportione* — równą proporcją

¹⁵⁶ *ante omnia* — przede wszystkim

¹⁵⁷ *providere* — czynić staranie

¹⁵⁸ *inaudita causa ad frivolas assertiones* — bez wysłuchania rzeczy wskutek błahych twierdzeń

¹⁵⁹ *honorifice* — uczciwie

¹⁶⁰ *in toto* — w całości

¹⁶¹ *privata autoritate* — mocą swej władzy

¹⁶² *gratitudinis* — wdzięczności

¹⁶³ *curae* — starania

A iż częstokroć na trybunałach, według statutu województw naszych nie bywamy sądzeni, starać się ichm. panowie posłowie mają, zniósłszy się z województwy wołyńskim, brasławskim, czernihowskim, aby statut mógł być drukowany, a to dlatego, że w statutach pisanych częste odmiany bywają.

Żołąd zwyczajny, że jest Kozakom zatrzymany, namówią ichm. panowie posłowie, skąd by miał być zapłacony, a sami Kozacy, aby *in officio*¹⁶⁴ przeszłych komissarzów byli zatrzymani. I aby *effrenata illorum malitia*¹⁶⁵ mogła zawczasu *cohiberi*¹⁶⁶ [k. 663v] starać się panowie posłowie mają, aby w tej rzyzie zostawali, w której Rzeczpospolita mieć ich chciała, nie pozwalając im żadnego, tak po miastach, wsiach, dzierzawach szlacheckich, jako i duchownych pomieszkania, tylko w szczególnych dobrach JKMc i Rzeczypospolitej. A te chorągwie kwarciane, które zostają przy komisarzu i pułkownikach wojska zaporoskiego, aby według intencji sejmowej na miejscach rezydencyjnych swych zostając, w tak w przechodzeniu, jako w ciągnięciu szkód szlachcie różnej nie czynili, nie zaciągali, aby żołądem swym kontentując się i chlebem, na tym przedstawiali *sub poena banitionis*¹⁶⁷, o co *forum inter causas militares*¹⁶⁸.

Więc, że Trybunał *in alienam messem* zwykł *immitere falcem*¹⁶⁹, wdawając się w sądy sobie nienależne, starać się o to ichm. panowie posłowie mają *ne in posterum hoc fiat solaria*¹⁷⁰. Trybunał, aby nie większe mógł *exigere*¹⁷¹ od województw naszych, tylko jako konstytucja mieć chciała o tym.

W tym też *summa indignitas totius Reipublicae*¹⁷² zostaje, gdy takie łenzę[?], albo raczej waryjacje z przywilejów na przywileja dane zachodzą, które w różnych stanach zniecają niechęci i rankory, starać się panowie posłowie mają, aby *privilegia super privilegia*¹⁷³ nie byli dawane, także i *antedato*¹⁷⁴, i jeśliby na kogo to było *deductum*¹⁷⁵, aby sroga według prawa na nim animadwersja była.

Zabiegając *periuriis*¹⁷⁶ woźnych, aby się *in posterum*¹⁷⁷ [k. 664] nie działo, *curandum*¹⁷⁸, aby *actores*¹⁷⁹ w sprawach swoich *relationes extraditarum quarum*

¹⁶⁴ *in officio* — we władzy

¹⁶⁵ *effrenata illorum malicia* — ich nieokiełznana nieprawość

¹⁶⁶ *cohiberi* — być powstrzymana

¹⁶⁷ *sub poena banitionis* — pod karą banicji

¹⁶⁸ *forum inter causas militares* — forum między sprawami wojskowymi (na Trybunale Koronnym)

¹⁶⁹ *in alienam messem* zwykł *immitere falcem* — w cudze żniwo zwykł zapuszczać kosę

¹⁷⁰ *ne in posterum hoc fiat solaria* — żeby nie ugruntowało się to na przyszłość

¹⁷¹ *exigere* — wymagać

¹⁷² *summa indignitas totius Reipublicae* — największa zniewaga wszystkiej Rzeczypospolitej

¹⁷³ *privilegia super privilegia* — przywileje nad przywileje

¹⁷⁴ *antedato* — wcześniejsze

¹⁷⁵ *deductum* — sprowadzone

¹⁷⁶ *periuriis* — krzywoprzysięstwom

¹⁷⁷ *in posterum* — na przyszłość

¹⁷⁸ *curandum* — zatroszczyć się

¹⁷⁹ *actores* — powodowie

*ius citationum tam in civilib[us] quam in criminalib[us] causis*¹⁸⁰ w grodach abo w ziemstwach poblížszych przez woźne[go], który pozwy dawał przed kadencją roków ziemskich i grodzkich dwiema niedzielmi, na Trybunał czterma, a na sejm przynamniej pięcią niedziel zeznawali, zapisywali u każdego w powiecie swym, w którym dobra pozwanego *consistunt*¹⁸¹. A inaczej, aby żadna sprawa, której by relacja zapisana nie była u sądu, wszelkiego miejsca nie miała, ponieważ zapisy ręczne tego województwa częstokroć *diuturnitate temporu[m] in dubium*¹⁸² bywają wokowane. Przetoż, aby na potym wszelakie zapisy *sufficienter*¹⁸³ według statutu sprawione *et in forma*¹⁸⁴ napisane, więc i dawniejsze *ad acta castren[sia] sive terrestria*¹⁸⁵, któregokolwiek powiatu tego to województwa przez tych, komu służą, nadalę do roku i sześciu niedziel *per oblatam*¹⁸⁶ podane byli, a inaczej, aby *nullitatis subiaceant*¹⁸⁷.

Częste przechodzenie wojsk kwarcianych JKMci, tak z stanowiska, jako i na stanowiska, jako też i za najmniejszą okazyją trwóg, wielkim jest spustoszeniem ludu pospolitego, a mianowicie województw naszych. Zlecamy ichm. panom posłom naszym, aby przez namowy słusznej <z> strony hibern wojsku temu nie wracali się, i owszem, *omnibus modis curent*¹⁸⁸, i insze województwa wiodąc do tego, aby te *tandem* [k. 664v] *hiberna*¹⁸⁹ mogli być namówione.

Komisarze do rozgraniczenia dóbr JKMci od dóbr szlacheckich, aby byli *iurati*¹⁹⁰ przysięgą deputatów trybunalskich.

Jeśli co być niesłusznego w prawie może nad *poenas ex talione provenientes*¹⁹¹ usilnie panowie posłowie starać się mają, aby melioracja stanąć mogła, a taka, która by się z kontekstem samych słów zgadzała, a nie ma być insza, jeno zajemna *urgenti poenas criminales*¹⁹², aby *in similes*¹⁹³ sam wpadał.

¹⁸⁰ *relationes extraditarum quarum ius citationum tam in civilib[us] quam in criminalib[us] causis* — relacje przez nich dostarczone tak w procesach cywilnych, jak i karnych

¹⁸¹ *consistunt* — znajdują się

¹⁸² *diuturnitate temporu[m] in dubium* — ze względu na przewlekłość czasu (przedawnienie) są podawane w wątpliwość

¹⁸³ *sufficienter* — dostatecznie

¹⁸⁴ *et in forma* — w odpowiedni sposób

¹⁸⁵ *ad acta castren[sia] sive terrestria* — do akt grodzkich lub ziemskich

¹⁸⁶ *per oblatam* — przez wpisanie do ksiąg (oblatę)

¹⁸⁷ *nullitatis subiaceant* — podlegały unieważnieniu

¹⁸⁸ *omnibus modis curent* — zatroszczyli się na wszelkie sposoby

¹⁸⁹ *tandem hiberna* — hiberny ostatecznie

¹⁹⁰ *iurati* — zaprzysiężeni

¹⁹¹ *poenas ex talione provenientes* — kary pochodzące z prawa odwetu (talionu)

¹⁹² *urgenti poenas criminales* — oskarżającemu o kary kryminalne

¹⁹³ *in similes* — w podobne

Toteż każdego <z> zasłużonych w Rzeczypospolitej <a>*fficere*¹⁹⁴ musi, że *inaequalis distributio bene meritorum*¹⁹⁵ jest i ci, którzy *sanguinem et substantiam dedicarunt*¹⁹⁶ ku obronie Ojczyzny, a sławie nieśmiertelnej Rzeczypospolitej, żadne[go] ukontentowania dotychczas nie mają. A to, że jedni po kilkunastu starostw dzierżą, starać się tedy w tym ichm. panowie posłowie będą, aby nad trzy starostwa więcej, *sub poena banitionis ad instantiam cuiusvis*¹⁹⁷, nie trzymał, aby tym prędsza *bene meritis*¹⁹⁸ mogła być nagroda.

Iż wielka województwu naszemu dzieje się krzywda w rozdawaniu urzędów ziemskich, co przeciwko prawu i wyraźnemu punktowi w uniej danej, który taki jest, aby tylko katolikom wiary rzymskiej, a ludziom religii greckiej było dawane te urzędy, *serio*¹⁹⁹ ichm. panowie posłowie domawiać się mają, aby przy prawach swych zachowani byli, a jeśliby *efficere*²⁰⁰ tego nie mogli *cum solenni* [k. 665] *protestatione*²⁰¹ z sejmku wracali się *de nullitate*²⁰² takich urzędów.

Stosując się do pierwszej woli braciej województwa naszego zlecamy ichm. panom posłom, aby powodem inszych województw na posły *perpetuis temporib[us]*²⁰³ w pół poboru *constitutio*²⁰⁴ uchwalili, które to pół poboru przy inszych podatkach Rzeczypospolitej obrani poborcy wybierać mają *idq[ue] sub poena*²⁰⁵, a posłom jadącym na sejm, za kwitem onychże, aby oddawane byli.

O poddane i grabieże, aby przez apelacje w grodzie koniec swój mieli starać się ichm. panowie posłowie mają.

A iż się zagęścili między duchownymi *iniuriae*²⁰⁶ różne i kryminały, starać się o to ichm. panowie posłowie mają, aby tacy *licentiosi in criminalib[us]*²⁰⁷ mogli *respondere*²⁰⁸ w grodzie *ex bonis terrestrib[us]*²⁰⁹, w czym konstytucja aby stanęła starać się ichm. panowie posłowie mają.

¹⁹⁴ <a>*fficere* — trapić (w rękopisie, zapewne mylnie, *efficere*)

¹⁹⁵ *inaequalis distributio bene meritorum* — nierówne obdarowywanie dobrze zasłużonych

¹⁹⁶ *sanguinem et substantiam dedicarunt* — poświęcili krew i majątek

¹⁹⁷ *sub poena banitionis ad instantiam cuiusvis* — pod karą banicji na wniosek każdego

¹⁹⁸ *bene meritis* — dobrze zasłużonym

¹⁹⁹ *serio* — poważnie

²⁰⁰ *efficere* — sprawić

²⁰¹ *cum soleni protestatione* — formalną protestacją

²⁰² *de nullitate* — z unieważnieniem

²⁰³ *perpetuis temporib[us]* — na wieczne czasy

²⁰⁴ *constitutio* — konstytucję

²⁰⁵ *idq[ue] sub poena* — i to pod karą

²⁰⁶ *iniuriae* — bezprawia

²⁰⁷ *licentiosi in criminalib[us]* — zuchwali przestępcy

²⁰⁸ *respondere* — odpowiedzieć

²⁰⁹ *ex bonis terrestribus* — w sprawie dóbr ziemskich

Stanowisk, aby jako w Kijowie *iuxta constitutionem*²¹⁰, tak też w Żytomirzu, w którym częste zjazdy i sejmiki odprawują się, nie byli, starać się ichm. panowie posłowie mają.

Więc, że zagęszczone między ludźmi *casus licentiosi*²¹¹ nie mają *circumscriptas* w prawie opisanym *poenas*²¹², dla tegoż ich Trybunał zwykł *iuxta arbitrium suum*²¹³ sądzić i nieznośne *decernere poenas*²¹⁴, przetoż aby *arbitrium privatum*²¹⁵ nie było *lege publica acrius*²¹⁶ starać się mają ichm. panowie posłowie, aby te peny *ex arbitrio procedentes non* [k. 665v] *excedant circumscriptam taxam*²¹⁷, którą według zdania izby poselskiej konformować i w konstytucyjnej starać się wyrazić.

*Executio legum*²¹⁸ tak u nas spowszedniała, że kto się jedno *licentiose*²¹⁹ odważy *vivere*²²⁰ może jako chce *in iuris in Regno grassari*²²¹, bo pewien, że mu się i nawiększe *scelera impune*²²² nadadzą i najdzie *remedia*²²³ złościom, póki ich chce tylko zwłóczyć, a prawom publicznym, aby się na nim nie ekstendowały, ma przy sobie *custodiam beneficio*²²⁴ glejłów wydawanych, które, aby *artissime*²²⁵ określone byli i jeśliby wydawane byli, na kancelaryją peny pokładać, żeby z buntów infamisów według prawa stawiała się, gdyż wina sprawiedliwości jest ujmą sumnienia, mają się domówić ichm. panowie posłowie.

A iż też przy ichm. panach poborcach zostają znaczne *residuitates*²²⁶ poborów, z których, aby *sufficientem*²²⁷ bracia mogli mieć *liquidationem*²²⁸, starać się ichm. panowie posłowie mają, aby przed deputatami od braci naznaczonemi czynili ichm. panowie poborcy tak łanowego, jako i podymnego, i inszych prowentów województwa tego, którą też kalkulacyję *sub poena perpetuae banitionis*²²⁹, aby na przyszłym

²¹⁰ *iuxta constitutionem* — zgodnie z prawem

²¹¹ *casus licentiosi* — sprawy nadużyć

²¹² *circumscriptas* w prawie opisanym *poenas* — określonych w prawie pisanym kar

²¹³ *iuxta arbitrium suum* — zgodnie ze swoją oceną

²¹⁴ *decernere poenas* — orzekać kary

²¹⁵ *arbitrium privatum* — prywatne osądzenie

²¹⁶ *lege publica acrius* — dotkliwsze od prawa publicznego

²¹⁷ *ex arbitrio procedentes non excedant circumscriptam taxam* — wynikające z <prywatnych>

opinii nie przekraczały opisanej normy

²¹⁸ *executio legum* — egzekucja praw

²¹⁹ *licentiose* — nie przestrzegając prawa

²²⁰ *vivere* — żyć

²²¹ *in iuris in Regno grassari* — występować przeciw prawu na terenie Królestwa

²²² *scelera impune* — zbrodnie bezkarnie

²²³ *remedia* — środki zapobiegawcze, lekarstwa

²²⁴ *custodiam beneficio* — ochronę dzięki dobrodziejstwu

²²⁵ *artissime* — najściślej

²²⁶ *residuitates* — pozostałości

²²⁷ *sufficientem* — wystarczające

²²⁸ *liquidationem* — upłynnienie

²²⁹ *sub poena perpetuae banitionis* — pod karą wiecznej banicji

sejmiku czynili. A który by był tak uparty i nieposłuszny prawu z tym, aby *ad cuiusvis instantiam*²³⁰ z braci peremptorie czynić w Trybunale. O konfirmacją też laudum, które by [k. 666] na relacyjnym sejmiku bracia uczynili, starać się panowie posłowie mają *vigore*²³¹ sejmu przeszłe[go].

Gospody tak posłom jako i senatorom, aby byli dawane i *salaria*²³² zwyczajne domawiać się ichm. panowie posłowie mają. Dostyc też czyniąc *desideriis*²³³ jaśnie wielmożnego jm pana wojewody kijowskiego²³⁴ starać <się> ichm. panowie posłowie mają, aby *publica lege*²³⁵ klasztor i plac ojcom jezuitom dany był konfirmowany.

Także *annuendo votis*²³⁶ jm pana braślawskie[go]²³⁷ na *introductio*²³⁸ do Bohusławia ojców karmalitów starać się panowie posłowie o konsens mają.

Jm pana kasztelana braślawskiego²³⁹ wysokie *in Patria merita*²⁴⁰ wyciągają słusznej nagrody za odwagi, prace, koszty w rozmaitych legacyjach, ekspedycyjach, pilno żądać ichm. panowie posłowie, aby słuszna nagroda zasług jmsci być mogła.

Patrząc na *merita*²⁴¹, które też Ojczyźnie oświadczali, pana Sokoła²⁴² i Kosakowskiego²⁴³ zlecamy ichm. panom posłom, aby za satysfakcją stronie do pierwszego honoru byli przywrócić.

Miasto Kijów mają się też ichm. panowie posłowie starać, żeby konstytucyje, jedna 16[k. 666v]41²⁴⁴ uwolnienia od stanowisk żołnierskich, a druga 1633²⁴⁵ od wszelakich ceł, myt i spławu wodnego w Wielkim Księstwie Litewskim, nowo podwyższonego, miastu Kijowu służące, wyraźnie na blisko przyszłym sejmie deklarowane i aprobowane byli. Z tym jednak dokładem, aby też miasto od płacenia indukty i ewekty z Korony do Litwy *et e converso*²⁴⁶, towary prowadzące, ponieważ toż jednoż państwo, także też od sprowadzania prowiantu na Kodak i poborów łanowych, ponieważ żadnych pól, roli, folwarków i żadnych gruntów nie mają, wolne zostało.

²³⁰ *cuiusvis instantiam* — na wniosek każdego

²³¹ *vigore* — na mocy

²³² *salaria* — płace

²³³ *desideriis* — żądaniom

²³⁴ Janusz Tyszkiewicz (1590–1649), wojewoda kijowski w latach 1630–1649.

²³⁵ *publica lege* — na mocy prawa publicznego

²³⁶ *annuendo votis* — czyniąc zadość życzeniom

²³⁷ W tekście instrukcji znajduje się pomyłka, bowiem punkt ten nie dotyczy kasztelana braślawskiego, a tamtejszego wojewody Aleksandra Dominika Kazanowskiego (1605–1648), sprawującego ów urząd w latach 1646–1648.

²³⁸ *introductio* — wprowadzenie

²³⁹ Gabriel Stempkowski (zm. 1655), kasztelan braślawski w latach 1634–1655.

²⁴⁰ *in Patria merita* — w Ojczyźnie zasługi

²⁴¹ *merita* — zasługi

²⁴² Jan Sokół (zm. 1654), rotmistrz chorągwi pancernej.

²⁴³ Piotr Kossakowski.

²⁴⁴ VC, IV/1, s. 28, O rokach ziemskich województwa kijowskiego.

²⁴⁵ VC, III/2, s. 225, Libertacja miasta Kijowa.

²⁴⁶ *et e converso* — i odwrotnie

У тоє инструкции печат велможного его млсти пна маршалка кола рыцарского ест притиснена а подпис руки тогож его млсти тими словы: Krzysztof Tyszkiewicz podczaszy kijowski, marszałek koła rycerskiego. Которая жь то инструкция за поданем велможного его мл. пна маршалька а за принятъем моим урядовым до книг ест уписана.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE I MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- AGAD [= Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie], AR [= Archiwum Radziwiłłów], dz. V, nr 10268
 BJ [= Biblioteka Jagiellońska], rkps 108
 BCzart [= Biblioteka Książąt Czartoryskich], rkps: 126, 140, 378
 BK [= Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk], rkps 1317, 1638
 BN [= Biblioteka Narodowa] BOZ [= Biblioteka Ordynacji Zamoyskich], rkps 1220
 BPAU-PAN [= Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie], rkps 365, 8327
 BUWr [= Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego], rkps akc. 1949/449
 BOss [= Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu], rkps 228
 CDIAU [= Центральний державний історичний архів України, м. Київ], F. 11, op. 1, spr. 11
 GOSZCZYŃSKI 2018 = Artur Goszczyński, *Lubomirscy w systemie politycznym Rzeczypospolitej za panowania Zygmunta III i Władysława IV*, Kraków 2018 (komputeropis rozprawy doktorskiej przechowywany w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego)
 LNNBU [= Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника], F. 4, op. 1, nr 274; F. 5, op. 1, spr. 2216; F. 45, op. 1, nr 105
 RA [= Riksarkivet Stockholm], EP IX [= Extranea IX Polen], vol. 122

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA PRZEDMIOTU

- ADPM, VII, Па = *Akta do dziejów Polski na morzu*, t. VII: 1632–1648, cz. II A, wyd. Władysław Czapliński, Gdańsk 1959
 AGZ, XX = *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, t. XX: *Lauda sejmikowe*, cz. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, oprac. Antoni Prochaska, Lwów 1909
 AGZ, XXIV = *Akta grodzkie i ziemskie*, t. XXIV: *Lauda sejmikowe halickie 1575–1695*, wyd. Antoni Prochaska, Lwów 1931
 AJZR 1861 = *Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов*, ч. 2: *Постановления дворянских провинциальных сеймов, в Югозападной России*, т. 1, ред. Николай Д. Иванишев, Киев 1861
 ASWB 2020 = *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1572–1655*, wyd. Michał Zwierzykowski, Rafał Kołodziej, Kraków 2020
 ASWK, II = *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. II: 1621–1648, wyd. Adam Przyboś, Kraków 1953

- ASWL 2021 = *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1633–1668*, oprac. Henryk Gmiterek, Lublin–Radom 2021
- BIEDRZYCKA 2000 = Agnieszka Biedrzycka, *Złoty pokój: Kozacy zaporoscy w służbie Rzeczypospolitej 1639–1647*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2000, 127, s. 27–38
- BIŁOUS 2018 = Наталія Білоус, *До історії шляхетського самоврядування у Київському воєводстві: житомирській сеймик 1640 р.*, „Україна в Центрально-Східній Європі”, вип. 18, 2018, 114–154
- CHORAŻYCZEWSKI, SYTA 1999 = Waldemar Chorażyczewski, Krzysztof Syta, *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, X, 1999, s. 3–26
- CHYNCZEWSKA-HENNEL 1985 = Teresa Chynczewska-Hennel, *Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i Kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w.*, Warszawa 1985
- CZAPLIŃSKI 1967–1968 = Władysław Czapliński, *Koniec polski Stanisław h. Pobóg (ok. 1594–1646)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 523–527
- CZAPLIŃSKI 1972 = Władysław Czapliński, *Władysław IV i jego czasy*, Warszawa 1972
- CZAPLIŃSKI 1981 = Władysław Czapliński, *Walka pierwszych Wazów polskich ze stanami*, w: *Studia z dziejów ustroju i skarbowości Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, red. Krystyn Matwijowski, Wrocław 1981, s. 7–30
- CZERMAK 1895 = Wiktor Czermak, *Plany wojny tureckiej Władysława IV*, Kraków 1895
- GAWRON 2013 = Przemysław Gawron, *Sejmiki koronne wobec problemu hiberny wojska kwarcianego w czasach Władysława IV Wazy (1632–1648)*, w: *Po unii — sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Henryk Lulewicz, Marek Wagner, Siedlce 2013, s. 125–154
- GOSZCZYŃSKI 2015 = Artur Goszczyński, „Szlachty przemyskiej kwiat zgubiony”. *Regestr chorągwi pospolitego ruszenia powiatu przemyskiego pod regimentem skarbnika lwowskiego Zygmunta Przedwojewskiego z 1649 roku*, w: *Studia nad Staropolską Sztuką Wojenną*, t. IV, red. Zbigniew Hundert, Karol Żojdź, Jan J. Sowa, Oświęcim 2015, s. 259–275
- GOSZCZYŃSKI 2016 = Artur Goszczyński, *Nieprzyjaciel narodu naszego. Historia stosunków polsko-moskiewskich w opinii szlachty Rzeczypospolitej w przededniu i w pierwszych latach wojny 1609–1618*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne”, XII, 2016, s. 95–119
- GOSZCZYŃSKI 2019 = Artur Goszczyński, *Aleksandra Koniecpolskiego, chorążego koronnego, sprawy publiczne i prywatne (do 1648 roku)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, XVI, 2019 2: „Jedno nierozdzielne i nieróżne ciało”. *Studia z dziejów polskolitewskiej Rzeczypospolitej*, red. Artur Goszczyński, s. 47–74
- GOSZCZYŃSKI 2020 = Artur Goszczyński, *The Institution of Council of the Senate in the Polish-Lithuanian Commonwealth under the Rule of Ladislaus IV Vasa (1632–48)*, „Acta Poloniae Historica”, CXXII, 2020, s. 181–207
- HOŁDYS 1993 = Sybilla Hołdys, *Charakterystyka sejmów za Władysława IV*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, XLVIII, 1993, 2–3: *Studia historyczno-prawne. Prace ofiarowane Kazimierzowi Orzechowskiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, Stefania Ochmann-Staniszevska, Wrocław 1993, s. 199–211

- JABŁONOWSKI 1912 = Aleksander Jabłonowski, *Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 1912
- JERLICZ 1853 = *Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza*, t. I, wyd. Kazimierz W. Wójcicki, Warszawa 1853
- KACZOROWSKI 1993, Włodzimierz Kaczorowski, *Choroby królewskie a przebieg obrad sejmowych w Rzeczypospolitej w latach 1633–1647*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, XLVIII, 1993, 2–3: *Studia historyczno-prawne. Prace ofiarowane Kazimierzowi Orzechowskiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, Stefania Ochmann-Staniszevska, Wrocław 1993, s. 213–220
- KERSTEN 1988 = Adam Kersten, *Hieronim Radziejowski. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 1988
- KONOPCZYŃSKI 1948 = *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, oprac. Władysław Konopczyński, Kraków 1948
- Korespondencja* 2005 = *Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632–1646*, oprac. Agnieszka Biedrzycka, Kraków 2005
- KOTARSKI 1973 = Henryk Kotarski, *Laszcz Samuel h. Prawdzic (ok. 1588–1649)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973, s. 266–269
- KRIEGSEISEN 1991 = Wojciech Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991
- KRÓL 2018 = Andrzej Król, *Sejmik ziem lwowskiej, przemyskiej i sanockiej w Sądowej Wiszni za panowania Wazów (1587–1668)*, Przemyśl 2018
- KUBALA 1924 = Ludwik Kubala, *Jerzy Ossoliński*, Lwów 1924
- KUŁAKOWSKYJ 2000 = Petro Kułakowskiy, *Urzędnicy ziemscy Czernihowszczyzny i Siewierszczyzny (do 1648 r.)*, „Studia Źródłoznawcze”, XXXVIII, 2000, s. 53–80
- KUŁAKOWSKYJ 2001 = Петро Кулаковський, *Інструкція сеймику Чернігівського воєводства 1646 року*, „Україна модерна”, VI, 2001, s. 113–138
- KUŁAKOWSKYJ 2020 = Петро Кулаковський, *Сеймік київського воєводства і сейм 1645 року*, „Український археографічний щорічник. Нова серія”, XXIII–XXIV, 2020, s. 203–268
- LITWIN 2003 = Henryk Litwin, *Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie 1569–1648*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.*, red. Jerzy Urwanowicz, współudział Ewa Dubas-Urwanowicz, Piotr Guzowski, Białystok 2003, s. 47–70
- LITWIN 2004 = Henryk Litwin, *Struktura wyznaniowa szlachty kijowskiej 1569–1648*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, XLVIII, 2004, s. 199–220.
- LITWIN 2009 = Henryk Litwin, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009
- LITWIN 2019 = Henryk Litwin, *Zjednoczenie narodów cnych: polskiego, litewskiego, ruskiego. Wołyń i Kijowszczyzna w unii lubelskiej*, Warszawa 2019
- MAJEWSKI 1973 = Wiesław Majewski, *Plany wojny tureckiej Władysława IV a rzekome przymierze kozacko-tatarskie z 1645 r.*, „Przegląd Historyczny”, LXIV, 1973, s. 267–282
- MAZUR 2006 = Karol Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006
- MONIUSZKO 2007 = Adam Moniuszko, *Postulaty zmian w szlacheckim wymiarze sprawiedliwości w mazowieckich laudach sejmikowych w latach 1587–1648*, w: *Nad*

- społeczeństwem staropolskim. Kultura — Instytucje — Gospodarka w XVI-XVIII stuleciu*, red. Karol Łopatecki, Władysław Walczak, Białystok 2007, s. 51–70
- NAGIELSKI 2000–2001 = Mirosław Nagielski, *Sokół Jan (zm. 1654)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XL, Warszawa–Kraków 2000–2001, s. 227–228
- NOWAK-DŁUŻEWSKI 1972 = Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Dwaj młodsi Wazowie*, Warszawa 1972
- OPALIŃSKI 1983 = Edward Opaliński, *Postawa szlachty polskiej wobec osoby królewskiej jako instytucji w latach 1587–1648. Próba postawienia problematyki*, „Kwartalnik Historyczny”, XC, 1983, s. 791–808
- OPALIŃSKI 1995 = Edward Opaliński, *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652*, Warszawa 1995
- OPALIŃSKI 2001 = Edward Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto*, Warszawa 2001
- OPIS’ 1884 = *Опись актовъ книги Кіевскаго Центральнаго Архива*, сост. Иван П. Новицкий, Орест И. Левицкий, Киев 1884
- PIEŃKOWSKI 2016 = Maciej Pieńkowski, *Sejmik ziemi warszawskiej wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Władysława IV*, „Almanach Warszawy”, X, 2016, s. 11–33
- STARCZEWSKI 1914 = Eugeniusz Starczewski, *Możnowładztwo polskie na tle dziejów*, t. I: *Do końca XVII w.*, Warszawa 1914
- STOLICKI 2017 = Jarosław Stolicki, *Miejsca odbywania sejmików koronnych na wygnaniu w latach 1648–1696*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2017, 3, s. 441–457
- STRYJKOWSKI 1846 = *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*, t. I, wyd. Mikołaj Malinowski, Warszawa 1846
- SYSYN 1985 = Frank E. Sysyn, *Between Poland and Ukraine. The dilemma of Adam Kysil, 1600–1653*, Cambridge 1985
- SZAJNOCHA 1865 = Karol Szajnocha, *Dwa lata dziejów naszych. 1646. 1648. Opowiadanie i źródła*, t. I: *Polska w roku 1646*, Lwów 1865
- SZULC 2015 = Tadeusz Szulc, *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, XCIV, 2015, s. 123–148
- TALIK 1981 = Maria Talik, *Stanowisko sejmików mało- i wielkopolskich wobec spraw podatkowych w pierwszej i na początku drugiej połowy XVII w.*, w: *Studia z dziejów ustroju i skarbowości Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, red. Krystyn Matwijowski, Wrocław 1981, s. 67–88
- TAZBIR 2011 = Janusz Tazbir, *Bluzniercy, którzy uszli karze*, „Nauka”, 2011, 1, s. 7–16
- TOMASZEK 1987 = Andrzej Tomaszek, *Projekt Orderu Niepokalanego Poczęcia NMP*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, XXXII, 1987, s. 107–124
- TOMKIEWICZ 1939 = Władysław Tomkiewicz, *Jerzy Ossoliński*, Lwów 1939
- VC, II/2 = *Volumina Constitutionum*, t. II: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, wyd. Stanisław Grodziski, Warszawa 2008
- VC, III/2 = *Volumina Constitutionum*, t. III: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, wyd. Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Anna Karabowicz, Warszawa 2013
- VC, IV/1 = *Volumina Constitutionum*, t. IV: 1641–1668, vol. 1: 1641–1658, wyd. Stanisław Grodziski, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt, Warszawa 2015

- WISNER 1978 = Henryk Wisner, *Litwa i plany wojny tureckiej Władysława IV. Rok 1646*, „Kwartalnik Historyczny”, LXXXV, 1978, s. 255–268
- WOLSKI 2018 = Rafał Wolski, *Sejmiki mazowieckie wobec planów wojny tureckiej Władysława IV w 1646 roku*, „Wieki Stare i Nowe”, XIII (XVIII), 2018, s. 52–66
- ZAŁĘSKI 1905 = Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, cz. 4: *Kolegia i domy założone za królów Jana Kazimierza, Michała, Jana III, obydwóch Sasów i Stanisława Augusta. 1648–1773*, Kraków 1905

The instruction of the local diet of the Kyiv Province for the Sejm of 1646

By issuing the proclamation of 25 July 1646 Władysław IV called Sejm to convene on 25 October. Among the points raised by the royal legation, of top priority was the one concerning possible danger coming from the Turks and the Tatars. The royal court proposed a debate to gain support for the royal plans of a war with the Ottoman Porte and the Crimean Khanate. The plans forced an alliance with Russia and subsequent border review process, which resulted in Poland losing some of its territory. The Polish nobility did not support the king's military plans. The attitude of the nobility affected the sejmiks, which jointly objected to the military plans in question. During numerous sessions delegates criticised other elements of the king's policy as well.

The location of the Kyiv Province (south-eastern Poland) exposed it to a possible hostile attack. This is why it is worth examining the attitude of the Zhytomyr sejmik towards the royal policy. During this sejmik the nobility decided to stop payments for Tatars but, at the same time opposed the war with the sultan. Members of the Zhytomyr sejmik demanded access to the proceedings of the Senate to reveal those behind the king's policy and the presence of foreigners at the royal court. The instructions also highlight law-abidingness as well as some private affairs, like the dispute concerning the order of precedence of the delegates of the Ruthenian province, or the demand for a remedy for the ousting of Zhytomyr delegates from the Sejm during the previous session.